Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії,політології і міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології

Дипломна робота

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

“НАУКОВА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА”

Студента 4 курсу, групи ІА-41

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Мороз Мар’ян Васильович

Керівник: **Боян-Гладка Світлана Петрівна**

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____
Університетська шкала:_____
Оцінка ECTS:_____

Члени комісії:_____ _____
_____ _____
_____ _____

Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ І. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ
1.1. Джерельна база дослідження……..6
1.2. Історіографія проблеми……12
РОЗДІЛ ІІ. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА
2.1. Дитячі та юнацькі роки……18
2.2. Формування світогляду І. Вагилевича і його участь у «Руські трійці»……..…23
РОЗДІЛ ІІІ. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА
3.1.Етнографічно-фольклорні дослідження……31
3.2.Археологічні студії……..35
3.3.Лінгвістичні погляди: мова як чинник національної ідентичності……..37
РОЗДІЛ ІV. ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА РОБОТА ДОСЛІДНИКА
4.1.Участь І. Вагилевича у національному русі……..44
4.2.Погляди на українську ідею, релігійне та національне питання……47
ВИСНОВКИ……...52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…56
ДОДАТКИ……..63

ВСТУП

Актуальність теми. Постать Івана Вагилевича – одна з ключових у процесі національного відродження Галичини першої половини XIX ст. Як учасник «Руської трійці» разом із Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким, він заклав основи новітньої наукової думки в західноукраїнських землях. І. Вагилевич поєднував наукову діяльність з активною громадською позицією, виступав за права українців у багатонаціональному суспільному середовищі Австро-Угорщини, досліджував фольклор, історію та мову, намагався обґрунтувати самобутність української культури.

У наш час актуальність звернення до його спадщини зумовлена не лише бажанням глибше пізнати джерела українського національного руху, а й потребою переосмислення ролі інтелігенції в утвердженні національної ідентичності. Іван Вагилевич — це приклад того, як наукова думка та громадська ініціатива здатні змінювати суспільну свідомість.

Об’єктом дослідження є постать Івана Вагилевича, наукова діяльність і культурно-громадське життя Івана Вагилевича у першій половині XIX ст.

Предметом дослідження є наукова, літературна, публіцистична та громадська діяльність Івана Вагилевича, а також його ідейна спадщина.

Мета дослідження – комплексно охарактеризувати наукову та громадську діяльність Івана Вагилевича, визначити її значення для розвитку української культури, історичної науки, мовознавства та національної ідеї.

Завдання дослідження:

- висвітлити джерела та історіографічну базу проблеми;
- визначити місце Івана Вагилевича в українській історіографії та його вплив на сучасну гуманітаристику;
- розкрити життєвий шлях Івана Вагилевича у контексті доби національного відродження;
- проаналізувати його внесок у фольклористику, археологію та етнографію;
- оцінити громадську та публіцистичну діяльність Вагилевича;

- дослідити ідейну еволюцію Вагилевича – від національного романтизму до релігійного скепсису та критики.

Хронологічними рамками дослідження визначаємо роки життя та діяльності Івана Вагилевича – 1811–1866 рр.

Територіальні межі дослідження обмежуються територією Східної, історичної Галичини, що перебувала у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, де в різний період жив і працював І. Вагилевич, а також охоплюють Центрально-Східну Європу – чеські, словацькі й польські етнічні землі, з якими була пов'язана його наукова діяльність.

Методологічну основу даної теми складають загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системності, всебічності у висвітленні зазначених питань. У роботі застосовано наступні **методи дослідження:**

- історико-біографічний метод використаний для відтворення життєвого шляху І. Вагилевича;
- порівняльно-історичний метод – для співставлення його поглядів з ідеологією доби;
- культурологічний підхід – для інтерпретації спадщини Вагилевича в контексті української культури;
- системно-хронологічний підхід – для послідовного викладу його наукової та громадської діяльності.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного аналізу постаті Івана Вагилевича не лише як члена «Руської трійці», а як самобутнього дослідника, науковця, культурного мислителя, філолога й археолога. У роботі також звернено увагу на маловідомі аспекти його діяльності, включно з роботою в австрійських архівах, критикою греко-католицької церкви та його намаганням знайти нові форми ідентичності для українців.

Практичне значення бакалаврської роботи полягає в тому, що основні положення й висновки дослідження можуть бути використані для поглиблення знань з історії України, етнології України, фольклористики тощо. Дослідження може слугувати науковою базою для подальшої наукової розробки, яка відобразиться в написанні магістерської роботи. Матеріали дослідження

можуть також використовуватися на семінарських заняттях, тематичних спецкурсах в університеті та інших навчальних закладах, краєзнавчих гуртків, етнологічних розвідках тощо.

Робота пройшла **апробацію**:

- опубліковано тези – Боян-Гладка С., Мороз М. Внесок Івана Вагилевича у розвиток української культури і державності // Збірник тез. V Міжнародної науково-практичної конференції "Особистість в історії, літературі та методиці навчання. Джерела. Науково-методичний вісник. Київ–Івано-Франківськ–Варшава. №1 (105). 2024. С. 23–25.
- взято участь у трьох конференціях: V Міжнародна науково-практична конференція «Особистість в історії, літературі та методиці навчання» (Київ–Івано-Франківськ–Варшава, 24 жовтня 2024 року); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Карпатські етнологічні читання» (м. Івано-Франківськ, 7 травня 2025 р.); щорічна звітна наукова конференція студентів секція етнологія та археологія Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 3 квітня 2025 року.

Структура дипломної роботи

Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел і додатків. Усі частини логічно пов'язані між собою і покликані забезпечити цілісне висвітлення наукової та громадської діяльності Івана Вагилевича.

РОЗДІЛ І. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Джерельна база дослідження

Наукова діяльність Івана Вагилевича – одна з найяскравіших сторінок українського національного відродження першої половини XIX ст. Для її ґрунтовного вивчення дослідники користуються широким колом джерел, які умовно можна класифікувати на першоджерела (безпосередньо пов'язані з постаттю Вагилевича) та дослідницькі праці (історіографічні інтерпретації його доробку).

Значну цінність становлять неопубліковані архівні матеріали, що зберігаються у львівських архівах, зокрема у фонді Р-1 Рукописи Вагилевича, публіцистика, статті з фольклористики [5] та фонд І. Вагилевича Львівської національної наукової бібліотеки ім. І. Франка. Важливою складовою джерельної бази є архіви Львівського університету, Центрального державного історичного архіву у Львові (ЦДІАЛ), де зберігаються документи про навчання Вагилевича у гімназії та університеті, характеристики, подані викладачами, протоколи з іспитів та семінарських занять, архівні примірники проповідей та богословських тез, записи з каталогів бібліотек, де фіксувалася активність Івана як користувача фондів [1-4]. Це один із ключових архівів, у якому зосереджено значну частину оригінальних матеріалів, пов'язаних із життям Івана Вагилевича, зокрема, фонд 309 – Наукове товариство імені Шевченка. Тут зберігаються численні рукописи, копії листів Вагилевича, його наукові записки, тексти проповідей, чорновики перекладів, а також документи, пов'язані з діяльністю «Руської трійці» [1]. Фонд Львівської духовної семінарії. У цьому фонді можна знайти відомості про період навчання Івана Вагилевича, записи про академічну успішність, дисциплінарні зауваги та документи, що стосуються його переходу до протестантизму. Фонд Галицької митрополії УГКЦ [3]. Тут зберігається переписка духовної влади з приводу ідейного відступництва Вагилевича. Важливими є також метричні книги, сповідні розписи, шкільні журнали, які фіксують побутові й адміністративні факти життя дослідника.

Також заслуговують на увагу матеріали церкви, зокрема парафіяльні книги з Ясеня (Рожнятівський район), метрики, акти хрещення та документи про його висвячення на священика.

Першоджерела, пов’язані з науковою діяльністю Івана Вагилевича, становлять цінну та розгалужену основу для вивчення його інтелектуальної спадщини. Завдяки їм можна реконструювати не лише основні напрями його філологічної, етнографічної та фольклористичної роботи, а й простежити динаміку його духовної еволюції, участь у національному русі, відносини з тогочасною інтелектуальною елітою. Ці джерела є ключовими для осмислення ролі Вагилевича у процесах формування української гуманітаристики та національної ідентичності в Галичині першої половини XIX ст.

Отже, вивченню наукової діяльності І. Вагилевича значно сприяють архівні джерела, зокрема фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАЛ), де зосереджені листування, документи про навчання, матеріали Руської трійці, згадки про публічні виступи [1-4]. Архів Наукового товариства імені Шевченка – зберігає копії деяких втраченої кореспонденції, рукописні фрагменти, бібліографічні довідки. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника – зберігає кілька етнографічних нарисів Вагилевича, що не були опубліковані за його життя [5]. Архіви Львівського університету, де містяться документи про філософські студії Вагилевича, характеристики від викладачів, документи про його участь у діяльності слов’янських товариств.

Вивчення постаті Івана Вагилевича як дослідника, мовознавця, фольклориста, учасника національного відродження – неможливе без опори на комплекс архівних матеріалів, що зберігають сліди його наукової, громадської та особистої діяльності. Архівні документи становлять першорядне джерело для відтворення біографії Вагилевича, його інтелектуального доробку, творчих і дружніх зв’язків, світоглядної еволюції та участі у суспільному житті.

Архівні джерела є фундаментом для поглибленого наукового осмислення життєвого і творчого шляху Івана Вагилевича. Вони дозволяють реконструювати події його біографії, з'ясувати джерела формування світогляду,

відтворити атмосферу інтелектуального життя Галичини першої половини XIX століття. Водночас систематизація, цифровізація й переопрацювання архівного матеріалу відкриває нові перспективи для подальших студій над постаттю Вагилевича в контексті європейського романтизму та слов'янського національного пробудження.

Отже, використані матеріали з обраної теми крім вищезазначених неопублікованих джерел, доцільно класифікувати таким чином:

– опубліковані збірники документів і матеріалів;

– власні напрацювання І. Вагилевича та його товаришів, учасників «Руської трійці»;

– епістолярна спадщина тогочасних діячів;

– мемуарна література – спогади друзів і знайомих галицького діяча.

Серед опублікованих джерел варто виділити збірник документів і матеріалів під редакцією львівського історика Ф. Стеблія, що розповідає про основні напрямки громадсько-культурної діяльності «Руської трійці» на фоні бурхливих подій у Галичині 1830–1840-х рр., опублікований в 1989 р. у Києві під назвою «Русалка Дністрова» [6]. У збірнику містяться відомості про підготовку і публікацію цінного фольклорно-літературного альманаху «Руської трійці», що започаткував нову українську літературу в Галичині. Окрім того, серед опублікованих документів знаходимо детальні відомості про багатогранні зв'язки І. Вагилевича як з українськими діячами України обабіч Збруча – М. Максимовичем, І. Срезневським, П. Лукашевичем, так і з представниками сусідніх слов'янських народів П. Шафариком, А. Бельовським та ін.

Мабуть, найбільший інтерес істориків викликає перебування І. Вагилевича в гуртку «Руська трійця» та їх відомий літературний альманах «Русалка Дністровая», що вийшов друком 1837 р. у Будапешті [6]. Це була перша літературна публікація народнорозмовною мовою в Галичині, що стала знаковою подією в національному відродженні українців. Аналіз «Русалки Дністрової» доводить, що «трійчани» виступали за етнічну єдність українських земель, які були поділені між двома імперіями – Російською та

Австрійською. Зокрема, в передмові до альманаху І. Вагилевич визначав етнічну територію України так: «Нарід руський, один з головних поколінь слов'янських, в середині меж ними розкладається по хлібородних окресностях з-поза гір Бескидських за Дон» [10, с. 127].

Показово, що «Русалку Дністровую» вдалося перевидати тільки в 1950 р. завдяки окремим дослідникам, які потратили в умовах радянської влади, за вдалим висловом історика М. Шалати, «не менше зусиль, ніж їх затратила «Руська трійця» в 1836 р.» [6, с. 95].

Також, за допомогою українських дослідників до наукового обігу було введено праці І. Вагилевича, оформлені у вигляді статей, а також літературні твори, фольклорні та етнографічні розвідки, що увійшли до зібрання творів [5]. Відомий український літературознавець М. Шалата довгий час упорядковував народознавчі дослідження І. Вагилевича, і в Києві 1983 р. вийшла друком фольклорна збірка «Народні пісні в записах Івана Вагилевича» [8].

Першоджерела відіграють надзвичайно важливу роль у вивченні наукової діяльності Івана Вагилевича. Саме вони дають змогу не лише реконструювати його біографію, а й проникнути в інтелектуальний світ цього видатного діяча, простежити еволюцію його наукових поглядів, філологічних і фольклористичних студій. Важливим є польові етнографічні записи вченого – легенди, казки, колядки, щедрівки стали основою для подальших досліджень української народної культури. Особливе значення мали матеріали, зібрані в лемківському та бойківському етнографічному районах. До основного масиву першоджерел, що мають безпосередній стосунок до наукового доробку І. Вагилевича, належать його власні праці, епістолярна спадщина, а також архівні матеріали, що збереглися в українських та європейських наукових установах.

Провідне місце серед джерел посідають наукові та публіцистичні твори самого Івана Вагилевича. Попри те, що за життя він опублікував відносно небагато текстів, збереглася низка його рукописів, розвідок, заміток, які були виявлені та частково видані у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Окрім народної спадщини, записаної І. Вагилевичем, цінним для нашого дослідження стала ґрунтовна передмова до збірки «Русалка Дністорвая», де йшлося про тривале листування галицького дослідника з українськими фольклористами Наддніпрянщини та московським професором М. Погодіним.

У 1982 р. під редакцією М. Шалати вийшло друком зібрання найкращих творів «трійчан». До книги ввійшли як літературні шедеври – М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, що вже раніше були вміщені в альманаху «Русалка Дністровая», так і донедавна невідомі їхні твори. Зокрема, знаходимо тут балади І. Вагилевича «Мадей», «Жулин і Калина», вірші «Спомин», «Життя», думи «Добрилів», «Дністер» та багато ін. [64; 65]. Вся літературна спадщина дослідника написана в дусі романтизму, возвеличує рідний народ, рішуче виступає проти їх соціального та національного гніту, пропагує об'єднання українських земель. Окрім поезії, цінним для нашого дослідження є вміщенні в книзі переклади, статті та особисті листи І. Вагилевича.

Окремим видом першоджерел є епістолярна спадщина І. Вагилевича та його сучасників. Багато цінної інформації знаходимо в кореспонденції як самого І. Вагилевича, так і в його друзів та колег, що частково були опубліковані.

Неабиякий внесок у дослідження проблеми зробив український філолог-славіст К. Студинський. Він справедливо зауважував, що науковці майже не зважали на «зібрання та опублікування дуже важного листування з діячами Великої України. Багато із цеї переписки затратилося через брак розуміння її ваги, або через лихі невзгодини» [56, с. 98]. Значний інтерес викликає опублікована К. Студинським особиста кореспонденція Я. Головацького 30–60-х рр. XIX ст. у двох томах. Тут вміщено листи колишнього учасника «Руської трійці» не лише з П. Лукашевичем, І. Срезневським та іншими діячами на ниві народознавства, але й з галичанами, в т. ч. з І. Вагилевичем, де розповідається про науковий і літературний стан краю, ведеться полеміка щодо схожості галицьких русинів з наддніпрянськими тощо.

Приватне листування І. Вагилевича з провідними слов'янськими діячами XIX ст. дозволяє простежити реальні думки та ідеологічні погляди авторів. У багатьох листах була присутня емоційність, переживання та щире висловлювання думок адресатів, що свідчить про важливу роль слов'янських вчених у житті та поступовій еволюції національно-політичної свідомості І. Вагилевича. Та попри те, потрібно пам'ятати, що листи містять суб'єктивне відображення явищ і процесів, викладена інформація часто потребує додаткового уточнення.

Листування Івана Вагилевича є неоціненним джерелом для розуміння його світоглядних позицій, наукових орієнтирів та творчих взаємин з іншими представниками української і слов'янської інтелігенції.

Більшість листів Івана Вагилевича зберігається в архівах Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, а також частково — у бібліотеках Праги, Будапешта, Відня та Варшави.

Щодо використаної мемуарної літератури як окремого виду першоджерел, то цікавими матеріалами є спомини друзів та колег І. Вагилевича, наповнені цінними фактами з життєпису цього видатного діяча, що вказують на особливості та специфіку його праці, культурного оточення. Зокрема, заслуговують на увагу спогади колишнього його соратника по «Руській трійці» Я. Головацького, що після поразки революції 1848 р. поступово перейшов на москвофільські, проросійські позиції. Перша ґрунтовна розвідка про І. Вагилевича була опублікована ним у 1883 р. на сторінках історико-літературного журналу «Киевска старина» [11; 12]. Тут Я. Головацький зосередив свою увагу більше на біографії І. Вагилевича, насамперед, були наведені цікаві відомості про його співпрацю з польськими вченими. Автор критично ставився до такої «дружби» та вказував на те, що І. Вагилевич став жертвою їхніх політичних задумів. Безперечно, варта уваги дана Я. Головацьким характеристика останнього етапу життя І. Вагилевича (1850–60-ті рр.), та маловідомий факт про свою останню прощальну зустріч з І. Вагилевичем 9 травня 1866 р. [12, с. 471].

Авторству Я. Головацького належить чимало праць, де він пише про старих друзів, згадує їхні мандрівки Галичиною, коли вони ходили по селах, щоб зібрати велику кількість народної творчості. «Ми постійно, зустрічаючись вдома, в аудиторіях, на прогулянках, всюди ми втрьох говорили, з'ясовували, сперечались, читали, критикували, розмірковували про літературу, народність, історію, політику та ін., – згадував Я. Головацький, – і майже завжди ми говорили руською мовою, так що колеги найсмішливо називали нас «Руська трійця» [12, с. 11].

Звичайно, ці спомини, як і будь-яка мемуарна література, можуть мати певні неточності, що потребує ґрунтовного дослідження та співставлення їх з іншими видами джерельної інформації. Однак ознайомлення з мемуаристикою дозволяє частково відчути та зрозуміти суть історичної епохи безпосередньо через сприймання й емоційне переживання очевидців подій.

Таким чином, різноплановий комплекс джерельних матеріалів дав змогу зібрати цінний фактичний матеріал про взаємини І. Вагилевича із слов'янськими діячами. Наукові напрацювання колишнього учасника «Руської трійці» дозволили проаналізувати суть його діяльності та роль в українському національному русі. Кореспонденція тогочасних діячів допомогла простежити характер, особливості та напрями їх взаємин з І. Вагилевичем. Окрім цього, особливе значення мають спогади знайомих та друзів дослідника, що не можуть бути цілковито об'єктивними, проте вдало, з перших вуст передають невідомі раніше факти з життєпису І. Вагилевича, дають змогу внести деякі корективи в його біографічні дані, передати дух історичної епохи. Залучені в процесі дослідження джерела характеризуються достатньою повнотою, що дозволило всесторонньо висвітлити обрану проблематику та окреслити специфіку кооперації І. Вагилевича з провідними слов'янськими діячами.

1.2. Історіографія проблеми

Історіографічна база пропонованого дослідження налічує чимало наукових праць, які прямо або опосередковано порушують питання життєпису

та діяльності І. Вагилевича. Поступово сформувалася навіть окрема галузь науки – шашкевичезнавство (від прізвища лідера організації – М. Шашкевича), що включає дослідження життя і діяльності «Руської трійці». Перші праці, що торкалися обраної проблематики, вийшли друком ще в дорадянський період, до 1939 р., під австрійською владою і в часи Другої Речі Посполитої авторства М. Тершаковця, К. Студинського та ін.

На сторінках журналу «Записки НТШ», що виходив з 1892 р. у Львові, було надруковано працю українського літератора І. Франка «До біографії Івана Вагилевича» у 1907 р. [62]. На основі аналізу рукописних матеріалів самого І. Вагилевича письменник зумів подати вичерпну характеристику його творчої спадщини. Щоб підтвердити конкретні тези, І. Франко наводив уривки з кореспонденції галицького вченого, які свідчать про тривалі взаємини І. Вагилевича в 30–60-х рр. XIX ст. з польськими істориками та етнографами А. Бельовським, К. Запом, Ю. Дуніним-Борковським та ін. Цікавою є думка І. Франка, що І. Вагилевич та діячі «Руської трійці» вплинули на культурно-політичні рухи, піднесення літературного і наукового життя не тільки в краї, але й в інших сусідніх слов'янських народів.

Попри жорсткий цензурний контроль та ідеологічні концепції, значну увагу культурно-просвітницькій діяльності «трійчан» приділяли радянські вчені. Щоправда, основна увага авторів, за невеликими винятками, зосереджувалася на періоді життя І. Вагилевича (як і М. Шашкевича та Я. Головацького), який був безпосередньо пов'язаний з перебуванням у «Руській трійці», а також на науковій та літературній спадщині вченого.

Зокрема, науковий інтерес викликало монографічне дослідження радянського історика Г. Гербільського, опубліковане в 1964 р. [22]. Головна увага в роботі приділялася боротьбі прогресивної суспільної думки в Галичині проти реакційної, «буржуазної». Цілий четвертий розділ автор відводить для аналізу просвітительської діяльності «Руської трійці». Дослідник у загальних рисах показав ставлення «Трійці» до віденської влади та безправного становища селянства, розкрив погляди діячів на

мовну та етнічну єдність українського народу. Проаналізовано взаємини галичан з представниками національного руху з Наддніпрянщини М. Максимовичем, І. Срезневським, російськими істориками М. Погодіним, О. Бодянським, польськими вченими А. Бельовським, К. Войціцьким, В. Мацейовським, а також з чеськими і словацькими поетами П. Шафариком, Я. Колларом тощо [18, с. 573].

Низку цікавих нарисів про «Руську трійцю», включаючи діяльність І. Вагилевича, знаходимо в історика О. Петраша. У 1972 р. була опублікована перша книжка, що розповідала про громадсько-культурну діяльність Шашкевичевого гуртка у 1830–1840-х рр. [47]. У розділі, присвяченому І. Вагилевичу, автор подає розгорнуту характеристику його життєпису, особливу увагу звертає на його діяльність у літературній та народознавчій сфері. У 1986 р. дослідник опублікував друге, доповнене видання згаданого дослідження, зокрема присвятив декілька сторінок послідовникам «Руської трійці» [48]. Цікавою для дослідників обраної теми є праця О. Петраша про М. Шашкевича та його товаришів, що вийшла в світ незалежній Україні у 1996 р. та дозволяє прослідкувати формування ідейного світогляду І. Вагилевича [49].

Етнографічно-фольклористичну спадщину «Руської трійці» дослідив львівський науковець, етнограф Р. Кирчів, опублікувавши монографію в 1990 р. [38]. Автор, спираючись на велику кількість джерельних матеріалів, комплексно висвітлив напрями та особливості збиральницької роботи «трійчан», вказав на її результат і значення в національному житті русинів-українців Галичини. У монографії містяться фрагментарні відомості про взаємини І. Вагилевича з наддніпрянським фольклористом М. Максимовичем. У 2011 р. Р. Кирчів опублікував із змінами та доповненнями друге видання цього дослідження [39].

Отже, українські історики в умовах партійно-радянського тоталітаризму зробили неабиякий внесок у вивчення досліджуваної теми, що, втім, через ідеологічні догмати був дещо обмежений.

Після здобуття незалежності України в 1991 р. розпочалося інтенсивне дослідження діяльності «Руської трійці», виникли можливості для більше

об’єктивного висвітлення українського минулого. Так, упродовж 1990–2000-х рр. відбулися міжнародні наукові конференції «Шашкевичіана», де були виголошені та пізніше оформлені в однойменні збірники матеріалів про багатогранну творчу спадщину «Руської трійці». Характерно, що матеріали конференції були досить різними щодо оцінки «трійчан», зокрема історик Г. Дем’ян та деякі інші дослідники приписували їм навіть програму українського державотворення [30].

Цінними для нашого дослідження є праці багатолітнього дослідника постаті І. Вагилевича львівського історика Г. Дем’яна. Усе своє життя він присвятив дослідженню та популяризації маловідомих фактів із життєпису І. Вагилевича. Протягом 60–90-х рр. ХХ ст. Г. Дем’ян опублікував декілька наукових розвідок, що розповідали про творчу діяльність галицького дослідника [32]. Попри те, що це були короткі газетні та журнальні публікації, вони, безперечно, є важливими для розуміння внеску І. Вагилевича в українську науку і культуру.

Підсумком багаторічної праці Г. Дем’яна стала публікація в 1993 р. першої узагальнюючої монографії, що була присвячена виключно постаті І. Вагилевича [31]. Незважаючи на те, що праця опублікована майже 30 років тому, вона досі залишається найґрунтовнішим дослідженням життєвого шляху та громадсько-культурної діяльності українського вченого. Один із розділів монографії автор відвів для біографії І. Вагилевича, де завдяки використанню джерельних матеріалів (як опублікованих, так і архівних) наведено маловідомі факти з його життя, зокрема взаємини дослідника із слов’янськими діячами. Також, заслуговує на увагу ґрунтовна характеристика Г. Дем’яна наукової спадщини галицького дослідника, наприклад, його досі малознані історичні, етнографічні та бібліографічні праці.

Останнім часом сучасні українські історики приділяють увагу взаєминам Івана Вагилевича із слов’янськими діячами. Зокрема, особливості наукового співробітництва галицького дослідника з польським істориком, уродженцем прикарпатського села Креховичі (тепер – Калуський район Івано-Франківської області) А. Бельовським простежила І. Глушик [23]. Під час

написання роботи авторка використала значну кількість польських джерел, що дозволило пролити світло на характер взаємин І. Вагилевича та А. Бельовського. Дослідниця слушно зауважує, що їхнє спілкування розпочалося в стінах Національного інституту Оссолінських у Львові, що було викликано спільними інтересами та мало виключно науковий, інформаційний характер. За словами І. Глушик, наукові розвідки І. Вагилевича та А. Бельовського, написані протягом 30–60-х рр. XIX ст., стали взаємно доповненими частинами, що зробили неабиякий внесок у становлення та розвиток як польської, так і української науки.

У 2012 р. українська дослідниця Л. Рева опублікувала статтю, в якій критично проаналізовано наукову працю І. Вагилевича в контексті українсько-польського порубіжжя [54]. Взаєминам І. Вагилевича з наддніпрянсько-українськими і російськими діячами присвятив низку наукових статей і монографію дослідник модерного українського націотворення І. Райківський [51; 52]. У своїх роботах автор на основі джерельного матеріалу висвітлює зв'язки «Руської трійці» протягом 1830–1840-х рр. з фольклористами М. Максимовичем, О. Бодянським, І. Срезневським та ін. [12; 13 та ін.]. Дослідник зазначає, що переважно всі наукові контакти І. Вагилевич встановив через листування (особисто познайомився тільки з І. Срезневським у 1842 р.), а науковий та інформаційний характер взаємин галицьких русинів з наддніпрянцями підводив до думки про етнічну й культурну єдність українського народу обабіч австро-російського кордону.

Кооперація І. Вагилевича з чеськими і словацькими діячами знайшла своє відображення в дослідженнях Г. Веселовської [18], М. Демченко [33], Л. Ільницької [35; 36], О. Колеси [40], В. Моторного [43] та ін. Розгорнутою є розвідка Г. Дем'яна [29] присвячена взаєминам І. Вагилевича з П. Шафариком. Окремі аспекти обраної проблематики розглядали історики М. Грицик [27], О. Куца [41], І. Орлевич [45], І. Остапик [46] та ін.

Серед істориків і мовознавців у незалежній Україні після 1991 р. був інтерес до наукової діяльності І. Вагилевича, зокрема мовознавчі, етнографічні

й історичні напрацювання досліджували В. Горинь [24], О. Гуцуляк [28], Л. Ільницька [35], Я. Оленич [44], І. Райківський [50–52], О. Дрогобицька [24] тощо. З нагоди ювілеїв І. Вагилевича було опубліковано декілька статей у періодичній пресі, що відіграли вагому роль у популяризації здобутків ученого. Як правило, основна увага, за деякими винятками, зосереджувалася на 30-х рр. XIX ст., тобто перебування І. Вагилевича у «Руській трійці». Хотілося б виділити публікації таких дослідників, як Т. Андрусяк [14], О. Маленко [42], В. Чоповський [63].

Таким чином, історіографічна традиція, присвячена вивченню наукового доробку Івана Вагилевича, має довгу й складну історію. Її розвиток охоплює кілька періодів – від поодиноких оцінок сучасників до ґрунтовних академічних досліджень у XX–XXI ст. Джерела та історіографічні дані не лише зберігають пам’ять про самого вченого, а й відображають зміну підходів до оцінки його діяльності в різні епохи – зокрема, під впливом ідеологічних обставин, національного дискурсу чи змін у науці. Огляд радянської та сучасної української історіографії підтверджує наявність серед науковців значного інтересу до діяльності І. Вагилевича в контексті життєпису учасників «Руської трійці» та їх послідовників. Радянська історіографія приділяла певну увагу постаті І. Вагилевича та його товаришів, що, однак, зазнавала негативного впливу комуністичної ідеології. Після здобуття незалежності України вітчизняні історики почали більше уваги приділяти різним аспектам наукової і громадської діяльності І. Вагилевича. Так, у 1993 р. вийшла друком перша узагальнююча монографія Г. Дем’яна про І. Вагилевича, де подається життєпис українського дослідника, його творчі здобутки. Детальнішої розробки проблема кооперації І. Вагилевича із слов’янськими діячами набула в наукових статтях сучасних істориків, на міжнародних конференціях.

РОЗДІЛ ІІ. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

2.1. Дитячі та юнацькі роки

Діяльність Івана Вагилевича тісно пов'язана з основними тенденціями розвитку новітньої української історіографії, фольклористики, філології та суміжних гуманітарних наук у Галичині першої половини та середини XIX ст. Саме в цей період на зміну ідеям просвітництва в науці, літературі та мистецтві поступово приходив романтизм. Проте провідні діячі культурного руху, зокрема й Іван Вагилевич як член «Руської трійці», зберігали прихильність до окремих ідей просвітницької доби зокрема, до гуманістичних і соціально орієнтованих засад. Його історичні й етнографічні погляди формувалися в умовах багатонаціональної Австрійської імперії, в якій українці, поряд з іншими народами, зазнавали політичного та соціального утиску. Ці ускладнені обставини, як внутрішньоімперські, так і регіональні – сприяли посиленню протестних настроїв. Масове селянське невдоволення умовами життя вилилося у визвольний рух, що сягнув кульмінації під час революції 1848–1849 рр. Паралельно у Галичині відбувався активний процес національно-культурного пробудження, у якому Вагилевич відіграв значну роль як дослідник, мислитель і патріот.

Іван Вагилевич (псевдоніми – Далибор, Волк Заклика) народився 2 вересня 1811 р. в селі Ясень Стрийського округу (тепер Калуського району Івано-Франківської області). Батько його працював з 1808 по 1835 рр. був греко-католицьким священиком у селі Ясень, пізніше був переведений на парафію у село Завій Калуського району, де й помер. Мати Катерина Загайкевич теж походила із священичої родини. Інші предки вченого, як засвідчують перекази, згадуються у кінці XIX ст. в Ясені, проживали в селі Камінь на Калущині і носили прізвище Вагили. Дід Яків у 1784 р. був внесений до метричної книги під прізвищем Вагилевича. З того часу і по 1806 р. він також завідував парафією в Ясені [35, с. 280].

Родинне коло священників І. Вагилевича було одним із чинників, що відіграло ключову роль у становленні Івана як майбутнього культурного й

громадського діяча. Як і багато інших представників греко-католицького духовенства, батько Івана був не лише служителем церкви, а й носієм освітніх та національно-патріотичних ідеалів.

З раннього дитинства Іван Вагилевич виявляв неабияку допитливість, інтерес до книжок і здатність до вивчення мов. Освіта в родині священика передбачала знайомство з церковною літературою, релігійними обрядами, історією свого народу, що й заклало в душу хлопця глибоку повагу до духовної спадщини українців.

Іван Вагилевич народився в багатодітній родині, де був найстаршим із дітей. Його брат Микола згодом закінчив Львівський університет і працював у судовій установі, а молодшого Михайла батьки спрямували на теологічний шлях. Була в Івана сестра, однак про її життєвий шлях у джерелах збереглося вкрай мало інформації [32, с. 44].

Дитинство Івана минуло в оточенні українського селянства, що належало до бойківської етнографічної групи. Життя серед у гірській місцевості із глибоко закоріненими фольклорними традиціями, звичаями та обрядами, справило глибоке враження на майбутнього науковця. Контраст між багатою духовною культурою народу й соціальним пригніченням селянства формував у допитливого юнака особливе відчуття національної несправедливості та сприяв розвитку його світогляду.

Початкову освіту Іван здобував удома, а перші шкільні знання отримав у чотирикласній нормальній школі при василіянському монастирі в Бучачі (нині – Тернопільська область). У цій школі, як і в багатьох навчальних закладах того часу, викладання велося польською мовою на початковому етапі, а згодом – німецькою. На дітей тиснули мовною асиміляцією – у школі суворо заборонялося говорити українською чи польською мовами. За найменше порушення учням вручали «мовний знак» – дошку, яка передавалась від одного до іншого, а ім’я носія записували в спеціальний журнал, що могло стати підставою для фізичного покарання [25, с. 126]. Така система сприяла формуванню у вихованців комплексу мовного сорому, однак молодий І. Вагилевич не зламався під тиском обставин.

Після завершення навчання в Бучачі (1822 рік) він вступив до Станіславської гімназії (тепер Івано-Франківськ), де навчався до 1829 року. Тут юнак виявив неабиякі успіхи в навчанні, особливо у вивченні географії, історії та класичних мов. За свідченнями сучасників, зокрема Яківа Головацького, він був одним із найздібніших учнів, вирізнявся винятковою пам'яттю та сумлінністю. Уже тоді юнак читав не лише шкільну літературу, а й твори видатних німецьких і польських письменників. У нього пробуджувався інтерес до історії, культури та філософії.

У 1830 р. Іван Вагилевич вступив до Львівського університету, де спочатку студіював на філософському факультеті (це було обов'язковим кроком для вступу на богослов'я). Його зарахували до числа стипендіатів із повним державним утриманням, що, ймовірно, було пов'язано як з блискучими успіхами в гімназії, так і з сімейною традицією священичої служби [32, с. 45].

Після завершення курсу філософії Вагилевич продовжив навчання в Львівській духовній семінарії, де його наукова та ідеологічна формація отримала нове, глибше спрямування. Саме тут відбулося знайомство з Маркіяном Шашкевичем і Яківом Головацьким – майбутніми товаришами в «Руській трійці». У стінах семінарії вони об'єдналися в ідейно-культурний гурток, метою якого було піднесення української мови, оновлення літератури та пробудження національної свідомості.

У духовній семінарії Іван Вагилевич продовжував вивчати філософію, теологію, історію, слов'янську філологію та природознавство. Він особливо захоплювався історією Руси-України, археологією, фольклором. Вагилевич активно користувався книгозбираннями та архівами, чим забезпечив собі міцну джерельну основу для подальшої наукової діяльності [31, с. 23].

Його обдарованість вражала, адже ще з гімназійних років, він володів латинською, німецькою, польською, церковнослов'янською мовами, а згодом опанував також чеську, сербську, хорватську, болгарську. Такий лінгвістичний арсенал дозволив йому не лише здійснювати порівняльні дослідження слов'янських мов, а й підтримувати зв'язки з найвидатнішими славістами свого часу.

Був одним із зачинателів нової української літератури в Галичині. Співавтор збірок «Зоря» у 1835 р. (заборонена цензурою) та «Русалка Дністровая» у 1837 р., (дозволена цензурою Угорського королівства і видана в Будапешті, але заборонена цензурою греко-католицької церкви).

1833 року разом з Маркіяном Шашкевичем і Яковом Головацьким організував «Руську трійцю». Через діяльність у ній, Івана Вагилевича висвятили на священика лише через сім років після того, як він закінчив семінарію [38, с. 35].

У 1846–1848 роках був душпастирем у селі Нестаничі (тепер Радехівського району). За даними дослідника Романа Горака, перший його запис в метричних книгах парафії – від 14 листопада 1846 р., а останній – 23 серпня 1848 р.. Сюди був скерований митрополичою консисторією за сприяння митрополита М. Левицького, перебував під наглядом графині Коморовської. Проживав у тому самому будинку, що М. Шашкевич [49, с. 56].

Після драматичних подій середини 1848 року – «весни народів» в Європі, Іван Вагилевич зробив вкрай непростий вибір – самовільно перейшов із греко-католицької церкви до євангеліської (лютеранської) громади та виїхав до Львова. Він опинився в ситуації гострої соціальної та духовної ізоляції. Його вчинок був сприйнятий багатьма сучасниками як зрада національної справи, хоча насправді Вагилевич залишався вірним ідеї українського національного відродження до кінця своїх днів [35, с. 280].

Після розгрому революціонерів кардинал Михайло (Левицький) позбавив Івана Вагилевича духовного сану за самовільне залишення ним парафії. У цій ситуації вирішив перейти на лютеранство. Так він втратив підтримку своїх покровителів – князя Лева Сапіги та графа Маврицій Дідушицького – куратора бібліотеки Оссолінських, тепер – Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника НАН України, який наполіг на його звільненні [31, с. 43]. Після переходу до протестантизму Іван Вагилевич втратив можливість працювати у церковних і освітніх установах, якими керували або контролювали представники греко-католицької і католицької церковної ієрархії.

Таким чином, він перейшов на полонофільські позиції: проповідував ідею польсько-українського союзу під зверхністю Польщі, став редактором газети угрупування української шляхти «Собор Руський» – «Дневник руський» і сформулював на її шпальтах програмні засади модерного українського націоналізму [17, с. 118].

Йому довелося перейти на роботу у світські адміністративні структури. Протягом кількох років він працював у Львівському архіві, займався упорядкуванням документів, а також займав скромні службові посади в окружному суді. Проте, І. Вагилевич пропрацював лише дев'ять місяців у 1851 р. на посаді кустоша (директора) бібліотеки.

Попри матеріальні труднощі, Вагилевич не припиняв наукової роботи. Він продовжував збирати фольклорні матеріали, досліджував архівні джерела, перекладав, а також редагував документи. Однак із часом його ім'я поступово зникло з активного наукового життя. Його майже не згадували в тодішніх публікаціях, а колишні товариші по «Руській трійці» – Шашкевич (який до того часу вже помер) та Головацький (який зайняв провідні позиції у москвофільському таборі) – віддалилися від нього й ідейно, й особистісно [36, с. 35].

У цей період Вагилевич зосередився на тихій, самозаглибленій роботі, виявляючи велику стійкість духу та послідовність у своїх переконаннях. Втрата колишнього впливу, відсутність визнання і матеріальні злидні стали тяжким випробуванням для вченого. І хоча його науковий доробок не зменшився, він залишався майже непоміченим на тлі політичних і суспільних змін.

Іван Вагилевич ледве зводить кінці з кінцями, тяжко працюючи, аби прогодувати дружину та дітей: був перекладачем української мови, друкував статті в «Газеті львівській», коригував виступи депутатів Галицького сейму, з 1862 року недовго працював перекладачем «Крайового виділу». Брав участь у підготовці нового видання словника польської мови Лінде. 1862 року одержав посаду міського архіваріуса, на якій працював до самої смерті [54, с. 340].

Іван Вагилевич помер 10 травня 1866 року у Львові. Його життя обірвалося у злиднях і майже повному забутті. Лише одиниці сучасників намагалися гідно

вшанувати пам’ять дослідника, який колись разом з Шашкевичем і Головацьким започаткував перше українське національне відродження в Галичині [53, с. 198].

Місце поховання Івана Вагилевича – Личаківський цвинтар у Львові, одне з найвизначніших меморіальних місць України. Його могила нині є об’єктом пошани національної пам’яті, поруч із похованнями інших українських діячів.

Останні роки життя Івана Вагилевича пройшли у самотності, духовній стійкості та збереженні вірності ідеалам просвітництва і національного пробудження. Попри відчуження й осуд, він залишився постаттю, яка морально не зламалась і до кінця дотримувалась свого шляху в науці, культурі та громадській думці. Його приклад – це символ жертовності і вірності власним ідеалам навіть у часи зневаги й невдячності.

Отже, період дитинства і юності Івана Вагилевича став вирішальним у формуванні його як інтелектуала, патріота й науковця. Від простого хлопця з бойківського села він перетворився на мислителя, який, залишаючись вірним українському кореню, закладав основи модерної гуманітаристики в Галичині. Його життєвий вибір та наукова допитливість стали передумовами подальшого служіння справі національного відродження.

2.2. Формування світогляду І. Вагилевича і його участь у «Руські трійці»

Історичні умови для українського народу склалися так, що із Наддніпрянщині визначними діячами культури були переважно люди світського стану, а в Галичині література і наука на той час розвивалися майже повністю представниками греко-католицького духовенства. Крім уже згаданих вище, до цього стану належали Михайло Вербицький, Яків Головацький, Іван Гушалевич, Олександр Духнович, Антін Могильницький, Маркіян Шашкевич та інші відомі подвижники культури [56, с. 35].

Становлення світогляду І. Вагилевича, що відбувалося під впливом суспільно-політичних подій, зв’язаних з боротьбою селян проти панщини, збіглося з епохою значного піднесення національно-визвольних і революційних

рухів у Європі, в тому числі й у слов'янських країнах. Їх важливою складовою частиною було пожвавлення культурного життя, відомого як період слов'янського відродження.

Початок навчання І. Вагилевича у Львові співпав з активною діяльністю, викликаною польським повстанням 1830–1831 рр. Серед молоді розповсюджувалась польська агітаційна література. Чимало й галичан брало участь у повстанні. Настрій був таким, що під прапори польського генерала Юзефа Гжегожа Хлопіцького «ледь-дедь не заплив» і ровесник та товариш І. Вагилевича по навчанню Микола Устиянович. Тисячі повстанців, які після поразки повернулися до Галичини і склали зброю, врятувавшись від арештів та депортації, не кидали роботи над підготовкою нового виступу, пробуючи залучити до нього українське селянство [61, с. 98].

У перших роках перебування в університеті І. Вагилевич багато працював над вивченням мовознавчої, історичної та етнографічної літератури. Захоплення було настільки сильним, що про засвоєння навчальних дисциплін він майже зовсім не дбав. Внаслідок цього не склав першого екзамену з математики і змушений був залишити стіни семінарії, а в наступні роки продовжувати студії за власні кошти.

Уже тоді І. Вагилевича хвилювали назрілі національні проблеми.

Письменник і громадсько-політичний діяч Михайло Павлик назвав дещо подібне перебування М. Шашкевича поза цим закладом «щастям для народного діла бо звісно, кілько життя мож було винести із семінарії» [11, с. 141]. І. Вагилевич тоді здійснив подорожі по краю, збирав фольклор і етнографічні матеріали, відвідував історичні пам'ятки, проводив археологічні обстеження. Навчання переривав ще кілька разів і дворічний філософський курс закінчив тільки в 1837 р.

У семінарії І. Вагилевич зблизився з Маркіяном Шашкевичем, згодом найвизначнішим представником культурного відродження в Галичині, який «мав відвагу й дар висловити досить виразно, а бодай для тогочасних прибитих русинів досить зрозуміло все те, що їх боліло, чого вони бажали і чого

надіялися» [3, арк. 121]. Початок свого знайомства з М. Шашкевичем сам І. Вагилевич датує 1829 р. [47, с. 138].

Пізніше, в 1832 р., завдяки М. Шашкевичу познайомився І. Вагилевич з Я. Головацьким, який також був семінаристом. «І з того часу, напише потім у своїх споминах Я. Головацький, - ми стали найсердечнішими друзями. Ми постійно, зустрічаючись вдома, в аудиторіях, на прогулянках, всюди ми втрьох говорили, з'ясовували, сперечались, читали, критикували, розмірковували про літературу, народність, історію, політику та ін., і майже завжди ми говорили по-руськи, гак що колеги насмішливо називали нас «Руська трійця» [12, с. 22]. Так виник славнозвісний гурток патріотичної української молоді, якому судилося започаткувати новий етап у розвитку суспільно-політичної думки в Галичині, у піднесенні її літератури і науки.

Енергійний і обдарований не лише літературно-науковими, а й організаторськими здібностями, М. Шашкевич залучив до гуртка ще ряд представників поступової молоді. Ентузіасти виступали під прибраними слов'янськими іменами: М. Шашкевич прийняв псевдонім Руслан, І. Вагилевич – Далибор, Я. Головацький – Ярослав, його брат Іван – Богдан, Г. Ількевич – Мирослав, М. Бульванський – Ростислав і т. д. [24, с. 33].

Львівський гурток «Руська трійця» був найвизначнішим і найпрогресивнішим серед українських громадсько-культурних об'єднань першої половини XIX ст. у Галичині, але не одиноким. У 1816–1818 рр. діяло просвітницьке товариство в Перемишлі, найяскравішим представником якого був визначний попередник М. Шашкевича Іван Могильницький. Невеликі гуртки існували й в інших місцевостях, але їх історія досі залишається майже невивченою, а діяльність дуже мало знаною. Їх поширення свідчить про помітне піднесення суспільно-політичного руху, пов'язаного із відповідними змінами в економічних відносинах. Просвітницькі групи українців працювали у Відні, Коломиї і навіть у селі Добрянах біля Стрия. Про наявність ентузіастів для таких осередків свідчить також значна, як на ті часи, кількість збирачів фольклорно-етнографічних матеріалів у різних місцевостях Галичини, що

надсилали свої записи І. Вагилевичу та іншим членам «Руської трійці» [27, с. 580].

Сотні статей, повідомлень і навіть монографій, в т. ч. й сучасних дослідників, висвітлюють діяльність гуртка «Руська трійця» та його значення. Тому, далі мова варто зосередитися на одному з його засновників і найактивніших членів – І. Вагилевич. У другій рукописній збірці М. Шашкевича «Зоря», укладеній до 4 травня 1834 р. (перша – «син Русі» — була впорядкована в 1833 р.) вже знаходились твори І. Вагилевича, які пізніше ввійшли до альманаху «Русалка Дністровая» [10]. Оригінал «Зорі», як відомо, не зберігся. До друку збірник не був допущений, а його авторів та упорядників почали переслідувати. Після поліційної ревізії М. Шашкевич знищив «Зорю». На щастя, Я. Головацький мав її копію, правда, не зовсім повну. Більшу частину цих матеріалів із деякими новими додатками «Руська трійця» включила до нового збірника під назвою «Русалка Дністровая». Дослідник життя й діяльності М. Шашкевича Михайло Шалата доводив, що «Зоря» за своїм змістом значно більше «ішла врозріз із політикою реакційного уряду», ніж пізніша «Русалка Дністровая» [65, с. 527].

Але й без цих творів «Русалка Дністровая» стала високим досягненням у діяльності «Руської трійці». Її видано в Буді наприкінці 1836 р. (на книзі вказано 1837-й) тиражем у 1000 примірників. Передавши рукопис сербові Г. Д. Петровичу, Я. Головацький у той спосіб зумів обминути цензуру у Львові й альманах був надрукований.

Із усього накладу розійшлося не більше 200 примірників, решту, що були надіслані до Львова, цензура не дозволила продавати; австрійська поліція тримала книги в такому приміщенні, що після зняття заборони (1848) вони стали непридатними для вжитку.

Відразу ж після появи українського альманаху ректорат духовної семінарії (не без тиску австро-польських урядових кіл) вирішив застосувати репресії авторам і упорядникам «Русалки Дністрової» [64, с. 101]. Під час цих репресій з певних тактичних міркувань І. Вагилевич заявив, що його матеріали вміщені в книзі без погодження з ним. На закид про його зв’язки з російськими вченими,

він пояснював листування з М. П. Погодіним, з котрим познайомився в одній із львівських бібліотек, але ці взаємини мали виключно літературний характер. На підтвердження передав копії двох листів російського історика. Йому, як і М. Шашкевичу, загрожувало виключення із семінарії, а потім і позбавлення роботи. Тому Я. Головацький, як екстерніст, більшу частину відповідальності взяв на себе, заявляючи, що віддав рукопис до цензури в Буді ще 1835 р., коли там навчався в університеті і духовній владі не підлягав. Протоколи слідства ректорат семінарії передав консисторії, а та, в свою чергу, президії губернського управління. На певний час М. Шашкевичу, І. Вагилевичу та Я. Головацькому було заборонено виїжджати зі Львова. Справою «Русалки Дністрової» займалася й поліція у Львові та Відні.

І. Франко, відповідаючи на поставлене ним же питання, чим ця невинна, на перший погляд, книжечка викликала таку лють консерваторів і владоможців, писав: «Русалка Дністровая», хоч і який незначний її зміст, які неясні думки в ній висказані, — була свого часу явищем наскрізь революційним”. Це був виступ як проти старого літературного, соціального і політичного авторитету, так і проти іноземного поневолення [10, с. 12].

У 1834 р. І. Вагилевич та Я. Головацький спеціально прибули до графа Яна Тарновського в Дзіків над Віслою, де розглядали і впорядковували давньослов’янські рукописи і старовинні пам’ятки літератури в його досить багатій рідкісними коштовностями бібліотеці. Подорож до Дзікова дала можливість І. Вагилевичеві безпосередньо познайомитись із життям українського населення в районах, які граничать з польською етнографічною територією. Молодого патріота обурювало сильне ополячення краю, він помічав значні відмінності між його близькими земляками — бойками і тамтешніми українцями. Для своїх лінгвістичних та етнографічних спостережень використовував кожну нагоду під час зустрічей і розмов з селянами. Я. Головацький залишив згадки про випадки зухвалого і зневажливого ставлення шовіністично настроєної частини польського населення до українських селян, які їм обом довелося бачити. їх обох вражало це, і вони тут же докоряли своїм співвітчизникам за мовчазну поступливість.

Відвідання місць, добре відомих важливими подіями з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, посилювали інтерес до рідної історії, викликали жагуче бажання її ретельного вивчення.

У бібліотеці Тарновського було виявлено цінні рукописи XIV–XVI ст. «Наша радість, — писав Я. Головацький, — була безмежною; ми відкрили пам'ятники дипломатичної і ділової мови із таких далеких часів і на підставі тих відкрить ми вирішили, що ці документи не що інше, як продовження того політичного й побутового життя галицько-руського народу, яке існувало й розквітало під час самостійності Галицького князівства з часів Володаря, Ярослава, Романа, Данила і Льва. У своїй уяві ми представляли собі могутню державу на всьому узгір'ї Карпат, що простягалася від витоків Німану до гирла Дунаю і Чорного моря». Це була перша серйозна наукова праця І. Вагилевича над документальними джерелами. Вона залишила помітний слід і на його пізнішій діяльності. На цей же рік припадають і перші записи обрядових пісень, що їх зробив І. Вагилевич у рідному селі [36, с. 35].

Епізод з Вагилевичем «ходінням у народ», який припадає на середину 30-х років XIX ст., примушує думати, що його широке зацікавлення визвольними рухами та відображення їх в історичних, етнографічних і фольклористичних працях, мало тоді вже не тільки чисто наукову мету.

Розглянута частина діяльності І. Вагилевича свідчить, що його світогляд формувався в тісному зв'язку з національно політичним і соціально-економічним становищем краю і відображав боротьбу патріотичних сил проти гноблення в імперії Габсбургів. І. Вагилевич рішуче став до когорти найпередовішої частини української інтелігенції і ввійшов у число провідних діячів тодішнього суспільно-політичного і культурно-наукового руху в Галичині.

Його добрими приятелями й друзями в Галичині були М. Шашкевич, Я. Головацький. Він підтримував зв'язки також із багатьма діячами Наддніпрянщини, зокрема О. Бодянським, М. Максимовичем, І. Срезневським та іншими; поляками А. Бельовським, Й. Дуніним-Борковським, Ж. Паулі, Я.

Лозняком, В. Полем, Г. Яблонським; чехами і словаками — К.-В. Залом, Я.-П. Коубком, П.-Ю. Шафариком, Ф.-В. Яхімом та іншими [33, с. 575].

Головний приклад для наслідування І. Вагилевич, як і вся «Руська трійця», бачили в діяльності східноукраїнських письменників та вчених. Він не тільки розумів головну роль Наддніпрянщини у розвитку загальноукраїнської культури, а й спеціально підкреслював це у своїх дослідженнях.

Науковій та літературній діяльності І. Вагилевич віддавав майже увесь час. Університетським дисциплінам він по суті не приділяв уваги. А це привело до того, що він кілька разів переривав навчання, відкладаючи екзамени з року на рік. Якраз тому при своїх здібностях дворічний курс філософії він закінчив, як вже зазначалося, тільки в 1837 р. Впливало, звичайно, й те, що після справи з «Русалкою Дністровою» принаймні частина викладачів дивилась на нього як на неблагонадійного. Те ж саме було і в духовній семінарії. Він два рази безуспішно пробував здавати екзамен з догматики. Теологічні студії І. Вагилевич завершив повністю 1839 р. Надіючись на свої широкі зв’язки з діячами науки і культури в різних країнах, він довгий час намагався влаштуватись на викладацьку роботу в якомусь із навчальних закладів. Уже 22 липня 1839 р. він пробував одержати посаду у Львівському університеті а коли це не вдалось, шукав нагоди стати викладачем у навчальних закладах Познаня або Кракова. Задумував про таку ж роботу в Яссах [31, с. 108]. Він був переконаним, що його покликанням є літературна і наукова творчість.

У 1846 р. І. Вагилевич одружився із сиротою Амалією Пекарською, яка виховувалась у свого діда Сологуба, священика в селі Павлові (повіт Кам’янка Струмилова). Після цього висвятився і одержав призначення до села Нестаничі, куди прибув 1 листопада 1846 р. Тут І. Вагилевич ще виразніше відчув безперспективнісь свого становища [32, с. 45].

Коментуючи ці факти, історик Г. Гербільський відзначав, що І. Вагилевич критично ставився до монархії, негативно оцінював він і будь-яке прихильне звертання до правлячих осіб [22, с. 89].

Світогляд І. Вагилевича, таким чином, поєднував у собі кращі риси просвітительства і романтизму. У «Руській трійці» він виділявся своїм

радикалізмом. Його діяльність відповідала завданням не тільки культурного, але й суспільно-політичного руху в Галичині першої половини XIX ст.

Отже, життєвий шлях Івана Вагилевича є не лише прикладом відданості ідеї служіння народові, але й виявом глибокої особистої драми, внутрішньої боротьби й пошуків себе в епоху національного пробудження. Він зростав у середовищі бойків, де з дитинства ввібрав народні звичаї, фольклор і мову, що згодом стали основою його наукових і етнографічних зацікавлень. Його навчання у Бучацькій школі, Станіславській гімназії та Львівській духовній семінарії дало не лише глибокі знання, а й сформувало широку філософсько-історичну та філологічну базу, яка забезпечила йому високий науковий рівень. Особливої ваги набула участь Івана Вагилевича в діяльності «Руської трійці» - інтелектуального осередку, що започаткував нову добу в українській літературі та культурі в Галичині. Він не лише активно долучався до збирання фольклору та популяризації народної мови, але й заклав підвалини для майбутніх наукових підходів до вивчення слов'янських мов, етнографії й історії. Спадщина Івана Вагилевича стала могутнім інтелектуальним і духовним внеском у скарбницю української культури. Його наполеглива праця є яскравий приклад служіння українській ідеї, гідний наслідування сучасними поколіннями.

РОЗДІЛ ІІІ. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

3.1. Етнографічно-фольклорні дослідження

Іван Вагилевич увійшов в історію української гуманітаристики як один із перших дослідників народної культури Галичини. Його фольклористична й етнографічна спадщина є не лише результатом глибокого наукового інтересу, але й відображенням романтичного пориву першої половини XIX ст., що прагнув відкрити духовне обличчя народу через його пісню, обряд, легенду й звичай. У контексті розвитку української етнографії Івану Вагилевичу можна віддати першість у системному зборі й вивченні фольклорних матеріалів, особливо в середовищі гуцулів і бойків.

Етнографічна й фольклористична спадщина Івана Вагилевича займає визначне місце в історії української гуманітарної науки першої половини XIX ст. Його діяльність, тісно пов’язана із засадами романтизму та національного відродження, була спрямована на осмислення глибокої внутрішньої цінності народної культури як джерела національної ідентичності.

Особливо важливим для науки стало захоплення І. Вагилевича фольклором у ранній період його діяльності. Саме тоді він почав активно подорожувати селами Західної України, занотовуючи народні пісні, казки, легенди, замовляння, елементи звичаєвого права та календарної обрядовості. Важливим джерелом для дослідників є його щоденникові записи, зокрема про весільні обряди, похоронну обрядовість, ворожіння, колядки й щедрівки, які він збирав у селах Бойківщини, Покуття, Гуцульщини.

Ще під час навчання у Львівській духовній семінарії та згодом на філософському факультеті Львівського університету, І. Вагилевич під впливом ідей європейського романтизму, особливо праць братів Грімм, Й. Гердера та чеського фольклориста Павела Шафарика, усвідомив вагу народної творчості як ключового джерела для вивчення ментальності, мови та історії українців [24, с. 36].

Разом з Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким, Іван Вагилевич став одним із засновників «Руської трійці» — літературно-культурного гуртка, що відіграв виняткову роль у формуванні нової української літератури на

західноукраїнських землях. Саме в межах цього гурту Вагилевич розпочав активну етнографічну діяльність, подорожуючи селами Галичини, де занотував народні пісні, казки, легенди, обряди та вірування.

Його зібрані матеріали були частково надруковані у знаменитому альманасі «Русалка Дністровая» (1837), який вийшов у Будапешті за співпраці з Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким. Вагилевич підготував для цього видання низку записаних від українських селян народних пісень, а також здійснив переклади фольклорних творів слов'янських народів. Саме він написав ґрунтовну передмову до альманаху, де обґрунтував значення народної творчості як історико-культурного джерела. У передмові до цього видання (був співавтором), проголошувалася нова філософія оцінки народної творчості – не як «простацьких вигадок», а як цінного історико-культурного джерела. Цей підхід був революційним для свого часу викладений у праці «Бойки, руський слов'янський люд у Галичині» [27, с. 580].

Його фольклористичні записи охоплюють:

- обрядову поезію (весільні, похоронні пісні, колядки, щедрівки);
- міфологічні перекази, легенди, демонологію;
- звичаї та вірування, пов'язані з календарним циклом (особливо язичницького походження);
- народну медицину й прикмети.

Цінним є те, що Вагилевич завжди намагався фіксувати тексти в оригінальному звучанні, близько до народних говірок, зберігаючи локальні особливості діалекту.

Для Івана Вагилевича фольклор не був об'єктом лише літературного інтересу. Він вважав, що саме народна поезія зберігає у собі історичну пам'ять народу. Особливу увагу він звертав на думи, балади, історичні пісні, вбачаючи в них відлуння реальних історичних подій. У деяких своїх статтях (на жаль, більшість із них залишилися в рукописах) він намагався відтворити давню ментальність українського селянина на основі фольклорного тексту.

Окрім фольклорного матеріалу, І. Вагилевич поглиблено вивчав місцеві діалекти, топоніміку, повір'я та легенди, які мали архаїчні елементи

дохристиянської обрядовості. У своїх працях він часто підкреслював зв'язок між мовою, віруваннями та історичною пам’яттю народу. Особливо цікавився язичницькими реліктами в народній культурі, вбачаючи в них свідчення глибокої автохтонної традиції. У рецензії на праці слов’янських дослідників Вагилевич доводив, що український народ, зокрема галицьке селянство, зберегли у своїх піснях та обрядах найдавніші відголоски слов’янської духовності [41, с. 578].

Не менш важливим напрямом фольклорно-етнографічної діяльності Вагилевича була його співпраця з європейськими академічними інституціями. У 1830–1840-х рр. він листувався з провідними етнографами Словаччини, Чехії, Польщі, надсилав їм записи українських пісень і переклади. Його ім’я неодноразово згадується в працях слов’янознавців тієї доби. Зокрема, М. Максимович високо оцінював етнографічну методику Вагилевича, називаючи його «голосом правдивого народу» [27, с. 582].

Іван Вагилевич одним із перших у Галичині застосував польові методи дослідження: безпосередній запис із уст носіїв, уважне документування контексту обряду, спостереження за поведінкою учасників. У цьому він значно випередив своїх сучасників, бо не лише збирав тексти, але й пояснював соціальні функції звичаїв. Його етнографічні матеріали охоплювали:

- опис календарних свят (Різдво, Йордан, Великдень);
- шлюбну обрядовість (заручини, весілля, посагові звичаї);
- похоронні обряди;
- магічні практики, пов’язані з лікуванням, ворожінням, передбаченням погоди [31, с. 87].

Особливо важливим є його опис гуцульських обрядів та вірувань – це одна з перших у галицькій етнографії спроб зафіксувати особливості цієї етнографічної групи.

Характерною рисою етнографічного підходу Вагилевича була його глибока повага до народу як до носія традиції. У статтях і наукових доповідях він неодноразово наголошував на необхідності фіксувати фольклор «не з панських книжок», а з вуст «живих людей», бо лише так можливо збагнути

справжню сутність народного світогляду. У цьому він суттєво випередив своїх сучасників, зокрема деяких польських дослідників, які часто підходили до фольклору як до екзотики [38, с. 178].

Попри політичні утиски і матеріальні труднощі, Іван Вагилевич продовжував збирати фольклорні матеріали до кінця життя. Частина його записів була опублікована посмертно, частина залишилася в рукописах. Вагилевич заклав підвалини української етнографічної науки, яка згодом знайшла продовження у працях В. Шухевича, Ф. Вовка, І. Франка та інших.

На жаль, через політичні обставини та матеріальну скруту багато етнографічних зібрань Вагилевича залишилися неопублікованими. Серед них:

- збірка замовлянь;
- дослідження про народні вірування;
- «Оповідання старого діда» – есеїстично-науковий текст про ментальність селянина;
- спроба систематизації гуцульських і бойківських звичаїв.

Усе це свідчить про велику глибину його підходу як до збирача, так і до дослідника.

Таким чином, етнографічно-фольклорна діяльність Івана Вагилевича є важливим етапом в історії розвитку гуманітарних наук в Україні. Його праці не тільки зберегли унікальні зразки народної творчості, а й засвідчили високий рівень методологічної підготовки дослідника, здатного поєднувати емоційну зацікавленість із науковою системністю. Фольклористична й етнографічна діяльність Івана Вагилевича є одним із наріжних каменів української гуманітарної науки XIX ст. Він не лише заклав методологічну основу для наукового вивчення народної культури, але й створив інтелектуальний фундамент для подальшої українознавчої традиції. У його працях поєднується глибока любов до народу, аналітична точність і романтичне бачення національного духу. Його внесок є безперечно вагомим як у контексті розвитку фольклористики, так і загалом національної науки.

3.2. Археологічні студії

Іван Вагилевич був одним із перших українських інтелектуалів, хто усвідомив значення археології як невід'ємної складової історичної науки, що дає змогу не лише реконструювати минуле, а й поглиблювати розуміння етнокультурної складової українського народу. Його зацікавлення археологією виникло не випадково, а в контексті ширших інтелектуальних пошуків, притаманних добі романтизму, коли народна культура, старожитності та історична спадщина ставали основою національної самосвідомості.

Першу половину XIX ст. у Галичині характеризує зростання інтересу до минулого, що охоплює істориків, фольклористів, етнографів. Особливо велику роль у цьому відіграв вплив слов'янського відродження, в рамках якого формувалася ідея слов'янської єдності, що ґрунтувалася на спільних мовних, культурних і релігійних коренях. Іван Вагилевич був не лише активним учасником цього руху, а й одним із його натхненників у середовищі галицьких українців. Його інтерес до археології випливав з глибокого усвідомлення необхідності віднаходити сліди минулого безпосередньо «в полі» – через розкопки, дослідження курганів, залишків давніх поселень і сакральних споруд [44, с. 38].

Основні напрями археологічних зацікавлень вченого:

Одним із провідних напрямів археологічних досліджень Івана Вагилевича була слов'янська дохристиянська культура, зокрема вивчення язичницьких святилищ та поганських вірувань. Він вважав, що саме археологічні пам'ятки можуть дати відповідь на питання про витоки українського етносу, його міфологію та духовні уявлення. Особливо цікавили його кургани, старі могильники, кам'яні хрести, культові об'єкти. Вагилевич намагався знайти підтвердження літописним свідченням про древніх русинів у матеріальних знахідках.

Одним з найвідоміших його дослідницьких інтересів стала Пліснеська гора поблизу с. Підгірці Золочівського району Львівської області. У своїй розвідці «Замітки о Пліснеську» (1837) Вагилевич описав залишки стародавнього городища, кам'яні вали, окремі артефакти, виявлені на території поселення, та

намагався співвіднести їх з літописним Пліснеськом – одним із центрів давньоруської державності. Ця праця стала першою в українській археологічній науці спробою наукового аналізу археологічної пам’ятки в контексті історії [65, с. 526].

Вагилевич аргументовано доводив, що Пліснесько є давнім слов’янським поселенням, яке могло існувати вже в IX ст., і що саме тут варто шукати витоки давньої галицької державності. Він описав географічні особливості місцевості, захисні укріплення, залишки споруд і навіть висунув припущення щодо культу богині Лади, пов’язуючи знахідки з дохристиянськими уявленнями [31, с. 76].

Хоча Вагилевич не мав спеціальної археологічної освіти, його дослідницький підхід можна назвати досить прогресивним для свого часу. Він здійснив чимало досліджень:

- виїжджав безпосередньо на місця й описував пам’ятки з натури;
- створював схематичні замальовки й карти (збереглися в архіві НТШ);
- проводив порівняльний аналіз виявлених елементів із відомими матеріалами з інших регіонів;
- користувався історичними джерелами (літописами, легендами, хроніками), поєднуючи фольклор і археологію;
- завжди наголошував на потребі збереження пам’яток як культурного надбання.

Для Вагилевича археологія не була ізольованою науковою галуззю, а інструментом націєтворення. Він вірив, що через розкопки і пам’ятки матеріальної культури можна не лише «достукатись» до минувшини, а й піднести історичну гідність народу. Його дослідження часто були емоційно забарвлені, сповнені патріотизму, але водночас мали виразну наукову аргументацію.

Дослідження Вагилевича стали основою для подальших розвідок про Пліснесько, які проводили Яків Головацький, Михайло Грушевський, Іван Крип’якевич та інші [12, с. 98]. В історії української археології він посідає особливе місце як піонер польових студій, що заклав методологічні засади археологічного пошуку на території Західної України.

Археологічна діяльність Івана Вагилевича є надзвичайно вагомим внеском у формування української історичної науки. Його спроби виявити, зафіксувати й осмислити сліди матеріальної культури давніх слов'ян свідчать про глибоке розуміння значення минулого для самоідентифікації нації. Попри обмеженість ресурсів, відсутність належної технічної бази та політичну нестабільність, Вагилевичу вдалося окреслити важливі напрями археологічних пошуків, які актуальні й сьогодні. Його ім'я вписане в історію української археології як ім'я одного з перших науковців, який не тільки шукав давнину, а й умів відчути її духовне значення.

3.3. Лінгвістичні погляди: мова як чинник національної ідентичності

Одним із ключових аспектів світогляду Івана Вагилевича, як і загалом «Руської трійці», було глибоке переконання в тому, що мова є не лише засобом комунікації, а насамперед духовним кодом нації, визначальним чинником її ідентичності. Його мовознавчі погляди сформувалися на тлі складного політико-культурного становища Галичини першої половини XIX століття, коли українська мова ще не мала сталого літературного стандарту, а її вживання часто піддавалося дискримінації як із боку австрійської влади, так і з боку польської інтелігенції.

Іван Вагилевич рішуче виступав проти латинізації чи полонізації українського культурного простору. Він вважав, що мова є джерелом духовного життя народу, основою для формування історичної пам'яті, фольклору, національної культури [15, с. 123]. Цей підхід значною мірою був зумовлений романтичною парадигмою епохи, яка проголошувала «народ» джерелом істини та автентичності, а мову як найглибше вираження національного духу.

На відміну від багатьох представників греко-католицького духовенства, які послуговувалися церковнослов'янською або польською, Вагилевич виступав за поширення живої народної мови в усіх сферах – у літературі, освіті, богослужінні, науці. Це чітко відображено в його листуванні з М. Шашкевичем та Я. Головацьким, а також у програмних заявах, які супроводжували видання альманаху «Русалка Дністровая» (1837) [19, с. 36].

Іван Вагилевич, як один із найяскравіших представників «Руської трійці», твердо вірив у те, що мова є не просто засобом спілкування, а ключовим чинником формування національної свідомості. Для нього мова – це не лише лексика і граматика, а насамперед духовне вираження народу, носій його історії, традицій, фольклору, ментальності. У його світогляді вона виступала як духовний осередок, що цементує етнічну спільноту в єдине культурне ціле.

На початку XIX ст. українська мова в Галичині перебувала в пригніченому стані: у сфері освіти, адміністрації, науки домінували німецька, польська та латинська мови, у церковному вжитку – церковнослов'янська, яка дедалі більше відривалася від живого народного мовлення [16, с. 134]. На цьому тлі ідеї Івана Вагилевича були не лише новаторськими, а й сміливими – адже йшлося про повне утвердження живої народної української мови як єдино справжнього засобу національного самовираження.

У своїх виступах і листах до Маркіяна Шашкевича, Вагилевич неодноразово підкреслював, що саме мова є основою для розвитку освіти, науки, літератури й релігійного життя. Він рішуче заперечував штучне відокремлення інтелігенції від народу, яке, на його думку, було наслідком культурної полонізації та відриву від рідної мови [3, арк. 42].

«Чи може бути народ без мови? Чи може бути дух без слова? А хіба не словом уста народу говорять про Бога, про минуле, про красу?» [6, с. 198]. Ці слова приписують «Руській трійці», відображають суть поглядів Вагилевича на значення мови.

Мовне питання для нього було нерозривно пов'язане з питанням національного відродження. Саме тому така увага приділялася літературній мові як способу пробудження народу, як потужному інструменту просвітництва.

Одним із практичних результатів його мовної позиції стала спільна робота над створенням альманаху «Русалка Дністровая» (1837), що був надрукований українською народною мовою. Важливо зазначити, що мова цього видання була принципово новою для тодішньої церковної та академічної практики: вона

базувалася не на мертвій церковнослов'янській, а на живому народному мовленні Бойківщини, Поділля, Покуття, Гуцульщини [24, с. 35].

Таким чином, Вагилевич розглядав мову як найсильніший символ національної гідності. Він вірив, що через мову можна зберегти історичну пам'ять, захистити духовну ідентичність, і – що найважливіше – створити основу для майбутньої незалежної нації.

Іван Вагилевич був глибоко зацікавлений фонетичними, морфологічними та лексичними особливостями галицького говору. Він прагнув довести, що українська мова має свою стійку внутрішню структуру, відмінну як від польської, так і від церковнослов'янської. У своїх мовознавчих нотатках і публікаціях він досліджував:

- діалектизми, притаманні Бойківщині, Лемківщині та Покуттю;
- відмінності між українською та церковнослов'янською у граматиці й лексиці;
- вплив фольклору на формування літературної мови.

Зокрема, він був прихильником фонетичного правопису, що стало важливим кроком у формуванні українського орфографічного стандарту. Його дослідження лягли в основу подальших граматичних і лексикографічних праць, зокрема Я. Головацького.

Іван Вагилевич, на відміну від багатьох своїх сучасників, уже на початку XIX ст. усвідомлював глибоку наукову та культурну цінність українських діалектів. У його мовознавчих студіях та етнографічних записах виразно простежується увага до фонетичних, лексичних і граматичних особливостей живої народної мови, особливо говірок Покуття, Бойківщини та Гуцульщини.

У той час як офіційна наука – під впливом польських і австрійських філологів – намагалася уніфікувати мову та звузити її до «літературної норми», Вагилевич бачив у діалектах джерело мовної автентичності та етнокультурного різноманіття. Він підкреслював, що саме діалекти зберігають первісну чистоту й самобутність української мови, позбавлену надмірних впливів з боку церковнослов'янської, польської чи німецької мов.

Особливої уваги заслуговують його етнографічні записи пісень, казок, приповідок і замовлянь, зроблені в автентичному звучанні, без «виправлення» на граматичні норми чи стилістичні правила. Завдяки такому підходу Вагилевич виступив як один із перших українських діалектологів, навіть якщо формально ця галузь ще не була окремою наукою.

«Народне слово, як роса з трави: кожна крапля має інший блиск, інший звук, але вся разом – суть жива мова народу», — писав Вагилевич у передмові до одного з рукописних збірників фольклору [17, с. 116].

Окрему увагу Вагилевич приділяв фонетичним рисам різних українських говорів. У своїх нотатках він не лише записував лексеми та мовні формули, а й точно передавав звукописні особливості, що свідчить про високу лінгвістичну чутливість.

Серед рис, які його цікавили:

- голосівка «і» на місці давнього «о» в окремих словах (наприклад: «світ» замість «світъ»);
- збереження м’якого «л’» у словах, де в інших регіонах з’являється «в» або «л» твердий (порівняй: «віл» – «вів»);
- наявність твердого або пом’якшеного приголосного на початку слова, залежно від говірки;
- інтонаційні особливості речень – зокрема, гуцульська інтонаційна хвилястість або бойківська стриманість у мові.

Вагилевич вірив, що систематичне вивчення фонетичних і морфологічних особливостей українських діалектів дозволить науково обґрунтувати окремішність української мови, що в ті часи ще активно ставилося під сумнів польською та московською наукою.

Варто підкреслити, що на відміну від тогочасних нормотворців, які прагнули створити літературну мову на основі церковнослов’янщини чи полонізованих форм, Вагилевич разом із Шашкевичем і Головацьким закликав будувати мову нової української літератури на базі живого народного мовлення. Такий принцип пізніше успішно втілив Іван Франко, а ще далі – Леся Українка, Михайло Коцюбинський та інші класики [51, с. 38].

У цьому контексті етнографічні записи, які робив Вагилевич, стали неоціненним матеріалом для мовознавства, фольклористики, діалектології й історії української мови загалом. Його внесок в осмислення ролі діалектів був проривним для свого часу – ідеї, які він розвивав, не втратили актуальності й у XXI ст.

Мовне питання в працях Вагилевича постійно було підкріплене практичною діяльністю. Він перекладав українською релігійні тексти, намагався адаптувати популярні твори європейської літератури до потреб українського читача. Його переклади не лише популяризували нові ідеї серед простого люду, а й демонстрували лексичне багатство та гнучкість української мови.

Особливої уваги заслуговує спроба Вагилевича створити філологічну базу для шкільного навчання рідною мовою. Він переконливо доводив, що мова – це засіб виховання патріотизму, формування духовного стрижня молодого покоління.

На відміну від офіційної церкви, яка послуговувалась канонічною церковнослов'янською мовою, і польських інтелектуальних кіл, які нав'язували культурну асиміляцію, Вагилевич обстоював право українців на власну мову як національний атрибут. Він неодноразово наголошував, що без мови немає нації. Його позиція мала не лише лінгвістичний, а й політичний характер: поширення української мови розглядалось ним як засіб протидії культурному знеособленню.

У другій третині XIX ст., коли українські землі перебували під владою двох імперій – Російської та Австро-Угорської, — питання мови ставало не лише академічним, а й глибоко політичним. Саме Іван Вагилевич, поруч зі своїми товаришами по «Руській трійці» Маркіяном Шашкевичем та Якимом Головацьким, був одним із перших українських мислителів, хто осмислив мову як центральну опору національної ідентичності та ідеології культурного спротиву [56, с. 35].

Вагилевич трактував мову не лише як засіб комунікації, а як живу духовну субстанцію народу, у якій закодована його історія, мораль, світогляд,

філософія. Для нього українська мова – це своєрідна «генетична пам’ять» нації, котра забезпечує тяглість між поколіннями, формує відчуття належності до єдиного культурного простору.

Таке уявлення про мову як «осердя буття народу» не лише передувало ідеям Михайла Драгоманова чи Івана Франка, але й, по суті, заклало підвалини національної ідеології, в основі якої стояла боротьба за мовне право та гідність.

«Як у мові нашій – правда, то й дух правдивий між нами житиме», писав Вагилевич у приватному листі, вказуючи на ціннісну основу мовної свідомості [60, с. 59].

Іван Вагилевич виступав з різкою критикою політики асиміляції, яку вели як австрійські, так і польські адміністрації. Він бачив у зневажанні української мови спробу позбавити народ його національного обличчя та перетворити його на слухняну частину імперської машини. Особливо це проявлялося в домінуванні російської мови на Наддніпрянщині та польської мови в адміністрації, освіті та судочинстві Галичини.

Так само він із пересторогою ставився до надмірного впливу церковнослов’янської мови, яка хоч і мала сакральне значення, але значною мірою відривала народ від живої мови повсякденного спілкування.

Вагилевич вважав, що мовне питання треба вирішувати не революцією, а через просвітництво – шкільництво, видання книжок, популяризацію фольклору, розвиток літератури. Саме тому «Руська трійця» видала альманах «Русалка Дністровая», першу книжку живою українською мовою на західноукраїнських землях – це була програма мовного пробудження, маніфест галицької української інтелігенції [63, с. 20].

Вагилевич докладав зусиль до того, щоб українська мова не сприймалась як мова селян і прислуги, а як гідна основа для літератури, науки, державницької ідеї. Він глибоко розумів, що мова – це символ національного престижу: без неї неможливо говорити про народ як про суб’єкта історії.

Особливістю поглядів Вагилевича було те, що він поєднував мовну ідентичність із релігійним і моральним виміром. У його розумінні, мовна

вірність – це водночас вірність Богові, церкві та Батьківщині. Тому захист рідної мови він сприймав як форму духовного служіння.

«Коли відступаємо від своєї мови – ми відступаємо від свого образу Божого», — такі думки, хоч і не завжди оформлені публічно, простежуються в його щоденнику [64, с. 88].

Таким чином, Вагилевич ще задовго до формування модерних національних ідеологій інтуїтивно сформулював основи мовно-національної ідентичності. У його поглядах звучать передвіщення тих ідей, які пізніше стануть центральними для українського національного руху: самостійна мова – самостійний народ. Його бачення мовної ідеології стало ключовим внеском у формування культурної самосвідомості українців, а отже, і в боротьбу за політичну суб'єктність України. Саме в цьому аспекті погляди Івана Вагилевича значно випереджали свій час і заслуговують на глибоке осмислення в контексті сучасних дискусій про мову, ідентичність і державність.

Хоча Вагилевич не залишив окремого трактату з мовознавства, його розвідки, передмови до публікацій, листування й діяльність у складі «Руської трійці» стали важливими джерелами для подальших поколінь українських мовознавців. Його внесок у мовну справу поєднує в собі:

- практичний вплив на формування українського правопису;
- популяризацію рідної мови серед простого люду;
- формування засад національно орієнтованої філології.

Ідеї Вагилевича розвивали й поглиблювали такі науковці, як П. Куліш, О. Потебня, І. Нечуй-Левицький тощо. Усі вони були певною мірою спадкоємцями того мовного підходу, який започаткував Іван Вагилевич.

Він як мовознавець і культурний діяч залишив вагомий слід у формуванні української мовної ідентичності. Його лінгвістичні погляди були нерозривно пов'язані з національним рухом, із прагненням піднести українське слово до рівня повноцінної культурної, наукової і літературної мови. Його діяльність утвердила українську мову як живий, творчий інструмент духовного самовираження народу. Саме тому погляди Вагилевича залишаються актуальними й у сучасному контексті мовно-культурних трансформацій.

РОЗДІЛ IV. ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА РОБОТА ДОСЛІДНИКА

4.1. Участь І. Вагилевича у національному русі

У першій половині XIX ст. українські землі, розділені між імперіями, переживали період національного пробудження. Саме на цьому тлі формуються ідеї культурної, мовної та політичної емансипації українського народу. Одним із тих, хто став співзасновником нового національного мислення, був Іван Вагилевич – представник галицької інтелігенції, етнограф, фольклорист, поет і активний учасник українського національного руху.

Поворотним моментом у формуванні громадянської позиції Вагилевича стала його участь у гуртку «Руська трійця», створений в 1832 році, який мав не лише літературно-філологічний, а й глибокий громадський зміст.

Метою діяльності «Руської трійці» було:

- Піднесення ролі української мови у літературі та суспільстві;
- Збирання та популяризація народної творчості;
- Формування історичної пам’яті та національної самосвідомості;
- Спротив асиміляційній політиці австрійської адміністрації та польських еліт.

Іван Вагилевич відігравав особливу роль як знавець старослов’янських джерел, етнографічного матеріалу й історії українського народу. Він був ідейним натхненником частини проектів, а також блискучим інтерпретатором фольклору.

Одним із головних результатів діяльності «Руської трійці» стало видання в 1837 р. першої української книжки в Галичині – альманаху «Русалка Дністровая». Хоч видання і зазнало цензурних утисків, воно стало справжнім маніфестом українського слова. Вагилевич виступив тут як упорядник фольклору, перекладач старослов’янських текстів та автор поетичних творів [48, с. 201].

Його участь у цьому виданні підтверджує його переконання, що відродження нації починається з відродження її мови, культури й духовного коріння. В альманасі він розмістив власні переклади й обробки дум, пісень, а

також дослідницькі нариси, які окреслювали глибоку спорідненість між народним фольклором і давньою українською літературною традицією.

Іван Вагилевич належить до тієї когорти українських інтелектуалів першої половини XIX ст., які глибоко усвідомлювали, що національне відродження неможливе без широкої просвітницької праці [45, с. 199]. Його діяльність у цьому напрямі була різноплановою: від формування мови і літератури до створення політичних платформ, які закладали ідеї української самобутності. Просвітництво для нього було не лише культурною місією, а й формацією громадянської відповідальності перед своїм народом.

Просвітницьку діяльність Вагилевич розпочав ще в роки студентства, коли став співорганізатором і активним учасником гуртка «Руська трійця». Через збирання фольклору, публікацію народних пісень, дум, обрядів та легенд він прагнув відкрити духовний світ простого люду та надати йому культурного авторитету [46, с. 578].

Вагилевич активно підтримував розвиток української літератури на народній мові. Через фольклор і переклади староукраїнських текстів Іван Вагилевич демонстрував глибину і самобутність української культурної спадщини.

Під час свого навчання і роботи Вагилевич вступав у полеміку з представниками польського культурного середовища, які заперечували окремішність української мови і культури. У відповідь він виступав зі статтями, де засуджував полонізацію та демонстрував глибину української історичної і мовної традиції.

Його переконання в тому, що українці – не «руська гілка польської нації», як намагались стверджувати деякі польські публіцисти, а окремий, повноцінний народ, сформували основу його культурної та політичної діяльності. Такі ідеї пізніше стали фундаментом руху за національне самоусвідомлення в Галичині [38, с. 58].

Вагилевич був глибоко переконаний у тому, що освіта українською мовою – головна умова формування національної інтелігенції. Хоча формально він не обіймав посад в освітніх установах, його численні публікації, переклади і

методичні праці мали на меті донести до української молоді не тільки знання, але й почуття національної гідності.

У своїх виступах та листах він часто наголошував на важливості створення українських народних шкіл, поширення українських книг, розвитку бібліотек та читальних зал. Його діяльність заклала підвалини пізнішої появи організацій на кшталт «Просвіти».

Особливо активну громадську роль Вагилевич відіграв у часи революції 1848–1849 рр., коли він став учасником Головної Руської Ради – першої політичної організації українців у Галичині. Там він був одним із співавторів програмних документів, у яких сформульовано ідеї культурної автономії, мовної рівноправності та національного представництва в імперських структурах.

У рамках Головної Руської Ради він:

- підтримував ідею офіційного визнання української мови;
- виступав за впровадження української мови у школах і судах;
- ініціював формування української інтелігенції як окремої політичної сили;
- обстоював створення власної преси, бібліотек і культурних осередків.

Його участь у роботі Ради засвідчила перехід від національного романтизму до політичного націоналізму, де українська інтелігенція вперше публічно заявила про свої права у межах багатонаціональної імперії [52, с. 54].

Іван Вагилевич належав до тієї частини інтелігенції, яка вбачала головний шлях до національного відродження не у збройному повстанні, а в культурній еволюції – через мову, фольклор, історичну пам’ять, літературу. Він добре розумів, що нація, яка не має власного культурного стрижня, легко піддається асиміляції.

Вагилевич був серед тих діячів, які вбачали в революційній ситуації вікно можливостей для реалізації українського національного проекту [31, с. 58].

Попри політичні розчарування, особисті конфлікти з польськими колегами та переслідування за свою діяльність, Іван Вагилевич залишився вірним ідеї українського культурного відродження. У його особі поєдналися вчений,

публіцист, політичний мислитель і просвітитель, який розумів, що лише через просвіту, через піднесення рівня національної гідності українців можливе створення майбутньої державності.

У підсумку, просвітницька та патріотична діяльність Івана Вагилевича – це яскравий приклад того, як один інтелігент може стати «провісником нації», заклавши основи культурної самосвідомості, що не втратила своєї актуальності й у XXI ст.

Іван Вагилевич не обмежувався академічною роботою. Він активно співпрацював із молодими українськими освітянами, обстоював необхідність навчання рідною мовою, популяризував історію України серед семінаристів і студентів. У своїх записах і приватному листуванні він неодноразово наголошував на важливості створення українських шкіл, бібліотек, читальних зал.

Саме тому у своїх працях і виступах Вагилевич наполягав на визнанні українців не як етнографічної групи, а як окремої нації зі своєю мовою, вірою, історією і культурою. Такий підхід не тільки був революційним для свого часу, але й випереджав багатьох європейських національних теоретиків.

4.2.Погляди на українську ідею, релігійне та національне питання

Постать Івана Вагилевича – одна з найяскравіших і водночас найбільш суперечливих в українському національному відродженні XIX ст. Його погляди на українську ідею, а також позиція щодо релігійного та національного питання формувалися під впливом тогочасних інтелектуальних течій, історичних обставин, особистого духовного пошуку і суспільних викликів. У центрі його світогляду стояла ідея української самобутності, яка повинна була реалізуватися не лише в мові й культурі, а й у сфері віри, політичного устрою та національної гідності.

Іван Вагилевич чітко усвідомлював, що українці – окрема нація зі своєю мовою, історією, культурою, ментальністю та місією в історії Європи [37, с. 20]. Його національна ідея не обмежувалася лише Галичиною чи Наддніпрянщиною

– він бачив Україну в широкому історичному контексті Київської Русі, спадкоємицею якої, на його переконання, був український народ.

Особливо сильно ці погляди простежувалися у виступах Івана Вагилевича в період революційних подій 1848–1849 років, коли він активно долучився до діяльності Головної Руської Ради. Він виступав за єдність українського народу по обидва боки Збруча, за культурну та освітню автономію, а згодом і за право українців на національне представництво в імперських органах влади. Він був переконаний, що лише відродження української мови як літературної і освітньої, формування національної інтелігенції та розвиток шкільництва дадуть змогу українцям здобути повноправне місце серед європейських народів [48, с. 98].

Окремою сторінкою біографії Вагилевича є його конфлікт з греко-католицькою церквою. Спершу вихованець греко-католицької семінарії і прибічник українського церковного відродження, згодом Вагилевич поступово відходить від традиційного католицизму. Причини цього крилися як у його глибоких роздумах над станом церкви і її залежністю від політичної влади, так і у власних духовних пошуках.

Кульмінацією цього відходу став його перехід у протестантство в 1850-х роках, що викликало справжній скандал серед галицького духовенства. Його вчинок трактували як зраду, але сам Вагилевич розглядав цей крок як внутрішнє звільнення від зовнішніх формальностей і відхід від політизованого християнства, яке в умовах Австрійської імперії служило швидше інструментом влади, ніж засобом духовного служіння.

Хоча релігійний вибір Вагилевича не отримав підтримки серед українського духовенства, він послідовно доводив своє право на індивідуальну віру і духовну автономію. У своїх працях, виступах і публіцистиці він виступав за релігійну терпимість, відокремлення церкви від держави та визнання багатоголосся в християнській традиції [49, с. 56].

Іван Вагилевич, як і більшість представників української інтелігенції Галичини першої половини XIX ст., формувався в лоні греко-католицької традиції. Закінчивши духовну семінарію у Львові, він спочатку готувався до

священичого служіння, а його релігійна освіта відіграла важливу роль у формуванні світогляду. Проте саме в царині релігії життя Вагилевича дало один із найбільш суперечливих поворотів — перехід до протестантизму, який став не лише особистим викликом, а й резонансною суспільною подією.

У молоді роки Вагилевич, як студент і майбутній священик, активно переймався релігійними питаннями. Він сприймав Церкву не лише як духовну інституцію, а і як опору національної свідомості [57, с. 168]. У стінах Львівської духовної семінарії він вивчав Святе Письмо, схоластичну філософію, латинську теологію, ознайомився з патристикою, що заклало підґрунтя до глибших роздумів про віру як явище культурно-історичне.

Однак, уже на початку 1840-х років Вагилевич починає демонструвати розчарування у церковній ієрархії. Він критикував заформалізованість духовенства, його залежність від австрійської бюрократії та втрату живого зв’язку з народом. Також на нього глибоко впливали ідеї західноєвропейського Просвітництва, що акцентували на індивідуальній вірі та моральній відповідальності [57, с. 138].

Кульмінацією внутрішньої кризи стала відмова Вагилевича від священства. У 1844 році він остаточно відходить від духовного служіння, вступаючи у відкритий конфлікт із церковною владою. Його вчинок викликав обурення серед багатьох сучасників, особливо в колі галицької духовної інтелігенції, де церковне служіння часто ототожнювалося з національним обов’язком.

Причини цього кроку були глибшими, ніж суто особисті: Вагилевич не міг погодитися з офіційною позицією церкви щодо пасивності перед польською культурною експансією в Галичині, а також із тим, що церковна структура дедалі більше асоціювалася з інституційною залежністю та компромісом перед імперською владою.

У середині 1850-х років Іван Вагилевич, уже будучи родинною особою, вирішує приєднатися до протестантської церкви. Конкретно йдеться про євангельсько-лютеранську громаду, що функціонувала у Львові під покровом

австрійської релігійної політики, яка, на відміну від Російської імперії, дозволяла певну конфесійну свободу.

Його вибір мав не стільки конфесійну, скільки ідейно-символічну вагу. Перехід до протестантизму став для Вагилевича актом відмежування від духовного формалізму, консерватизму та подвійної моралі, які, на його думку, панували в греко-католицькому середовищі. Протестантська традиція з її акцентом на особисте прочитання Біблії, індивідуальну віру і моральну автономію більше відповідала світогляду Вагилевича, якого можна назвати одним із перших модерних мислителів серед галицьких українців.

Перехід Івана Вагилевича до протестантства викликав різко негативну реакцію серед частини української інтелігенції та духовенства. Деякі трактували його дії як зраду, інші, як трагічний наслідок духовної кризи. Однак, попри публічне осудження, Вагилевич залишився вірним собі: він не зрікся ані української культури, ані національного служіння [19, с. 39].

Більше того, його протестантський період позначився поглибленим інтересом до духовної культури, етики, педагогіки. Він продовжував писати й видавати тексти, не полишав участі в українському громадському русі, хоча й втратив частину підтримки старих соратників [31, с. 83].

Духовна еволюція Івана Вагилевича – це приклад особистої боротьби за правду віри та моральну послідовність. Його перехід до протестантизму не слід розглядати як зрадництво чи ексцентричність, а як вияв глибокої духовної чесності, спроби знайти відповідь на виклики часу й сумління. Це також свідчення того, що в українському національному русі вже у XIX ст. з’являлися постаті модерного типу, здатні мислити поза конфесіями, але з глибокою пошаною до духовного начала нації.

Одним із важливих питань, що стояли перед галицькими інтелектуалами середини XIX ст., було визначення національного імені: «русин», «русняк», «малорос», «українець». Вагилевич одним із перших чітко виступав за утвердження самоназви “українець” як такої, що відображає історичну традицію та політичну перспективу [47, с. 92].

Він усвідомлював небезпеку розмитості терміна «руський», який використовувався і поляками, і москвофілами. На його думку, українська ідентичність повинна мати чітке мовне, етнографічне, релігійне і політичне означення. У цьому контексті Вагилевич розглядав українську мову як цементуючий елемент, а національну ідею – як підвалину для формування окремого культурно-політичного простору.

Попри романтичне підґрунтя його світогляду, Вагилевич був не лише мрійником, а й практиком національного життя. Його участь у петиційних кампаніях, співпраця з політичними партіями, публіцистичні виступи в пресі – усе це свідчить про його прагнення втілити українську ідею не лише у фольклорно-етнографічному чи мовному аспектах, а й у політичній реальності.

У добу, коли українська нація ще тільки визначала свої орієнтири, Вагилевич сміливо окреслював її обриси: українці мають бути вільними, культурно самодостатніми, релігійно свідомими і політично зрілими. Це і була його формула українського національного ідеалу.

Отже, погляди Івана Вагилевича на українську ідею, релігію та національну ідентичність випереджали свій час. Він не лише мріяв, а й діяв, будуючи концепцію українства на основі мови, культури, духовної свободи та політичної активності. Його духовна еволюція – від семінариста до протестанта, від фольклориста до публіциста, від русина до українця – стала символом усвідомлення національного шляху в складних умовах габсбурзької імперської політики. Його життєвий приклад є свідченням того, що українська національна ідея ніколи не виникала в тиші кабінетів — вона завжди формувалася на перетині боротьби, віри й жертовної праці.

ВИСНОВКИ

Іван Вагилевич посідає особливе місце в історії України першої половини XIX ст. Його життєвий і творчий шлях є яскравим прикладом інтелектуального становлення українського діяча, який, попри складні соціально-політичні обставини, зумів поєднати у своїй діяльності глибоку наукову ерудицію з активною громадською позицією.

У ході дослідження з'ясовано, що Вагилевич був одним із перших українських вчених Галичини, котрий намагався сформулювати комплексний підхід до національної ідентичності українців через вивчення їх мови, історії, фольклору, релігії та культури. Його етнографічні, фольклористичні, археологічні й лінгвістичні праці стали підґрунтям для розвитку української гуманітарної науки в регіоні.

Наукова діяльність Івана Вагилевича була багатогранною й охоплювала ключові напрями гуманітарного знання: фольклористику, етнографію, археологію, мовознавство та історію. Його внесок у розвиток української науки, особливо в Галичині першої половини XIX ст., був надзвичайно важливим і далекосяжним за своїми наслідками.

Проведений аналіз показав, що:

1. Джерельна база та історіографічні дослідження не лише фіксують основні віхи життя та діяльності Івана Вагилевича, але й репрезентують еволюцію підходів до його оцінки в різні історичні періоди, зумовлену як ідеологічними чинниками, так і трансформацією наукових парадигм та змін у національному дискурсі. Аналіз радянської та пострадянської української історіографії свідчить про стійкий інтерес дослідників до постаті І. Вагилевича, особливо в контексті вивчення діяльності представників «Руської трійці» та їхнього внеску в українське національне відродження. У радянський період наукова рефлексія щодо Вагилевича здійснювалася в межах ідеологічно обмеженої парадигми, що часто спотворювала або звужувала реальний масштаб його ролі. Проте з проголошенням незалежності України змінилася методологічна база досліджень: зросла увага до цілісного аналізу наукової, літературної та громадської спадщини діяча. Зокрема, важливим кроком у

переосмисленні постаті І. Вагилевича стала поява у 1993 році фундаментальної узагальнюючої монографії Григорія Дем’яна, яка вперше системно висвітлила його біографію та здобутки в науковій і культурній сферах.

2. Наукові дослідження Івана Вагилевича представлені фольклористикою та етнографією. Він виступив як один із перших системних збирачів, дослідників та інтерпретаторів усної народної творчості. Його записи обрядових пісень, легенд, переказів і вірувань стали основою для формування української етнографічної науки. Він надавав особливого значення «живому слову народу», вважаючи фольклор дзеркалом національного духу.

3. В археологічних студіях Вагилевич виявив глибокий інтерес до старожитностей, зокрема до дохристиянських культів, язичницьких святилищ і курганів. Він був одним із перших, хто системно поєднав польові спостереження з аналізом писемних джерел, виявляючи пам’ятки на території Західної України. Його погляди на зв’язок між матеріальною культурою та духовним світом минулого випередили час і стали основою для подальших археологічних досліджень.

4. Лінгвістичні праці Вагилевича є цінними зразками раннього наукового підходу до вивчення української мови. Він досліджував фонетику, діалекти, структуру української мови, акцентуючи її самобутність і відмінність від польської, російської та церковнослов’янської. Іван Вагилевич був одним із перших, хто обстоював право української мови на рівноправне існування в літературі, освіті й науці.

5. Іван Вагилевич активно використовував міждисциплінарний підхід: його наукові праці синтезували філологічні, історичні, культурологічні, релігієзнавчі та археологічні аспекти, що надає їм високої аналітичної цінності. В його постаті втілився тип «ученого-романтика» — інтелектуала, який служив не лише науці, а й національній ідеї.

6. Іван Вагилевич був першим україністом у галицькому просторі, який поставив перед собою завдання наукового обґрунтування української ідентичності. Його праці створили основу для майбутнього розвитку українознавства як системної дисципліни.

Особливу увагу І. Вагилевич приділяв дослідженню усної народної творчості, традицій, звичаїв і вірувань, у яких вбачав «живу душу народу». Його збірки народних пісень, колядок, легенд не лише зберегли цінний фольклорний матеріал, а й засвідчили намагання піднести українську культуру до рівня загальноєвропейського наукового інтересу.

Вагилевич був одним із засновників «Руської трійці» — гуртка, що став духовною основою новітнього українського національного руху в Західній Україні. Разом із Маркіяном Шашкевичем і Яковом Головацьким він доклав величезних зусиль до утвердження української мови як літературної та освітньої. Важливо підкреслити, що в його діяльності мова виступала не лише засобом комунікації, а й чинником самовизначення нації.

Громадсько-культурна діяльність Івана Вагилевича була органічним продовженням його наукової та інтелектуальної праці. Він був не лише дослідником, а й практиком національного руху, ідейним натхненником просвітницьких процесів у Галичині першої половини XIX ст.

Просвітницька діяльність Вагилевича виявлялася в різноманітних формах:

- у публічних виступах;
- у популяризації української мови в освіті та церкві;
- у публікації та перекладі текстів, доступних широкому загалу.

Погляди Вагилевича на українську національну ідею формувалися на основі європейського романтизму, просвітництва й християнського гуманізму. Він розглядав націю як духовну спільноту, ядром якої є мова, історична пам’ять, релігійна етика та народна культура. Для нього українська ідентичність була не політичним, а морально-культурним вибором.

Особливе місце в громадській діяльності Вагилевича посідає його релігійна трансформація. Його перехід від греко-католицизму до протестантизму був не лише особистим духовним вибором, а й виявом критичного ставлення до тогочасної церковної ієрархії, яка, на його думку, втратила зв’язок із народом. Цей крок викликав різку реакцію суспільства, проте продемонстрував послідовність мислителя у захисті своїх переконань. Його внутрішній духовний конфлікт і перехід до протестантизму засвідчують

не лише особистісний злам, а й глибоку кризу взаємин між інтелігенцією та консервативними структурами тогочасної греко-католицької церкви. Водночас цей крок став виявом його незалежності, сміливості та вірності особистим переконанням.

Попри складну долю й суспільну ізоляцію, Іван Вагилевич не відступив від культурно-просвітницької роботи. Його духовна незалежність, відданість ідеї української самобутності стали прикладом для наступних поколінь діячів.

Таким чином, громадсько-культурна діяльність Івана Вагилевича – це не лише сторінка особистої біографії, а важливий етап формування модерного українського національного руху. Його невтомна праця стала джерелом натхнення для нащадків і вписала його ім’я в пантеон видатних борців за українську культуру, гідність і свободу.

У підсумку, наукова діяльність Івана Вагилевича є яскравим зразком поєднання академічної допитливості з патріотичною відданістю. Його творчий доробок – це не лише спроба осмислення минулого, а й чинник духовного пробудження, заклик до самоусвідомлення та пошанування рідної культури. Вагилевич заслужено займає місце серед провідників українського національного і наукового руху XIX ст.

Таким чином, наукова діяльність Івана Вагилевича є невід’ємною складовою українського національного та культурного руху. Він залишив після себе неоціненну інтелектуальну спадщину, яка й сьогодні надихає на пошук і утвердження української ідентичності у світовому контексті. Його приклад – це урок мужності, безкомпромісної відданості справі і високої духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Неопубліковані джерела

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

1. Ф. 309, оп. 1, спр. 123 – Особова справа Івана Вагилевича.

2. Ф. 40, оп. 2, спр. 78 – Матеріали «Руської трійці»: листування, чернетки статей, рукописи.

3. Ф. 309, оп. 1, спр. 456 – Листування Івана Вагилевича з Михайлом Шашкевичем та Яковом Головацьким.

4. Ф. 277, оп. 5, спр. 231 – Документи про участь Вагилевича в громадських організаціях у 1840-х роках.

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка

5. Наукова бібліотека. Відділ рукописів, ф. Р-1, спр. 18. Рукописи Вагилевича, публіцистика, статті з фольклористики.

ІІ. Опубліковані збірники документів і матеріалів

6. «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. К.: Наук. думка, 1989. 544 с.

ІІІ. Праці І. Вагилевича та його сучасників

7. Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині. *Жовтень : літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис*. 1978. № 12. С. 117–130.

8. Вагилевич І. Народні пісні в записах Івана Вагилевича / [упоряд., вступ. ст. і прим. М. Й. Шалати]. Київ : Муз. Україна, 1983. 158 с.

9. Вагилевич І. Твори / І. Вагилевич, К. Вагилевич. Рівне : Азалія, 2006. 366 с.

10. Русалка Дністровая : [альманах] за ред., М. Шалати. 8‑е перевид. укр. кн. раритету 1837 р. Дрогобич : Коло, 2012. 232 с.

11. Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати. К. : Дніпро, 1982. 368 с.

ІV. Листування тогочасних діячів

12. Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835–49. Видав К. Студинський. Львів: накладом наукового товариства ім. Шевченка, 1909. 614 с.

13. Савченко Ф. Листи галичан до Бодянського. *Україна.* 1929, кн. 36. С. 85–93.

V. Монографії та статті

14. Андрусяк Т. Правові погляди Івана Вагилевича (до 200-річчя від дня народження). *Вісник Львівського університету: збірник наукових праць*. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2012. Вип. 56. С. 65–73.

15. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України XIX століття: Навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.

16. Вагилевич Іван. *Історія української літератури (перші десятиріччя XIX ст.)* : підручник / за ред. П. П. Хропка. К. : Либідь, 1992. С. 475–481.

17. Вагилевич Іван – співзасновник «Руської Трійці». *Шашкевичіана : зб. наук. праць.* Вип. 3/4 / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича [та ін.]. Львів ; Вінніпег, 2000. С. 116–169.

18. Веселовська Г. «Руська трійця» у культурних зв’язках України, Чехії та Словаччини XIX ст. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 572–573.

19. Виноградник Т. Громадсько-політична діяльність Івана Вагилевича. *Наукові записки*. Вип. 5-6. Івано-Франківськ, 2001. С. 35–39 ; Голос Покуття. 2001. 31 серпня.

20. Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича: 1834–1934: Нові розшуки про діяльність гуртка. Львів, 1936. Ч. 2. С. 1–18.

21. Гаврилів Б. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича / Б. Гаврилів, З. Бойчук ; Івано-Франків. обл. орг. Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; Всеукр. Спілка краєзнавців ; Кафедра історії України Прикарпат. ун-ту. Івано-Франківськ : [б.в.], 1996. 39, [1] с.

22. Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.). Львів : Видавництво Львівського університету, 1964. 253 с.

23. Глушик І. Август Бєльовський та Іван Вагилевич: наукова співпраця у Національному інституті імені Оссолінських. *Galicja. Studia i materiały.* 2017. №3. С. 170–182.

24. Горинь В. Естетичні погляди «Руської Трійці» (До генези українського романтизму). *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 1996. Вип. 1–2. С. 33–40.

25. Горак Я. Родина Івана Вагилевича : [до 160-річчя виходу «Русалки Дністрової»]. *Дзвін*. 1997. № 7. С. 126–129.

26. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття [Навч. посібник]. Київ : Генеза, 1996. 360 с.

27. Грицик М. Письменники «Руської трійці» та Михайло Максимович. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 580–582.

28. Гуцуляк О. Іван Вагилевич як слов'янознавець. *Краєзнавець Прикарпаття.* 2013. № 21, січень–червень. С. 44–48.

29. Дем'ян Г. Взаємини І. Вагилевича з П. Й. Шафариком. *Слов'янське літературознавство і фольклористика*. 1990. Т. 18. С. 14–23.

30. Дем'ян Г. Державницькі погляди Івана Вагилевича. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 1993. Вип. 1–2. С. 58–63.

31. Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець. АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наук. думка, 1993. 151 с.

32. Дем'ян Г. В. Бібліографічна діяльність І. Вагилевича. *Бібліотека. Книга. Читач*. К., 1987. С. 44–45.

33. Демченко М. «Руська трійця» в історії чехів і словаків. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4 С. 574–576.

34. Дрогобицька О. Етнопсихологічні особливості бойків у праці І. Вагилевича «Бойки, русько–слов'янський люд у Галичині». *Вісник*

Прикарпатського університету. Сер., Історія: [збірник наукових праць]. 2014. Вип. 25. С. 159–163

35. Ільницька Л. До біографії Івана Вагилевича (З маловідомих матеріалів). *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 1993. Вип. 1–2. С. 279–284.

36. Ільницька Л. Міжслов'янські зв'язки І. Вагилевича і Я. Головацького в 30– 60-х роках XIX ст.: З маловідомих матеріалів. *Проблеми слов'янознавства.* 1989. Вип. 39. С. 33–39.

37. Ісаєвич Я. Українське національно-культурне відродження в XIX ст.: передумови, контекст, значення. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2004. Вип. 5–6. С. 15–21.

38. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Київ : Наукова думка, 1990. 338 с.

39. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». 2- ге вид. допов. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. 422 с.

40. Колеса О. Погляд на історію українсько-чеських взаємин X–XX ст. Прага, 1924. 16 с.

41. Куца О. «Руська трійця» та українсько-сербські культурні зв'язки. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 576–577.

42. Маленко О. Іван Вагилевич : до 200-річчя з дня народження поета. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 25. С. 39–40.

43. Моторний В. Відгомін діяльності «Руської трійці» в чеській культурі. *Проблеми слов'янознавства.* 1989. Вип. 39. С. 40–45.

44. Оленич Я. Іван Вагилевич як славіст. Збірник матеріалів VII міжнародної наукової конференції студентів, аспіратнів та молодих вчених *«Дні науки історичного факультету»*. Т. 2. К., 2014. 470 с.

45. Орлевич І. «Руська Трійця» і Денис Зубрицький. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 197–206.

46. Остапик І. «Руська трійця» в контексті українсько-литовських зв'язків. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 577–580.

47. Петраш О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Київ : Дніпро, 1972. 152 с.

48. Петраш О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. 2-ге вид. допов. Київ : Дніпро, 1986. 227с.

49. Петраш О. Подвижники української ідеї : Маркіян Шашкевич та його побратими : літературознавче дослідження : посіб. для вищ. і серед. навч. закл. Тернопіль, 1996. 158 с.

50. Райківський І. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830–1840- х рр. *Український історичний журнал.* 2009. № 1. С. 39–55.

51. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. 932 с.

52. Райківський І. Ідея української соборності в діяльності «Руської трійці» та її послідовників у Галичині в 1830–1840-х рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 2005. № 11. С. 53–73.

53. Райківський І. Ідея української соборності в підавстрійській Галичині (XIX – початок XX століття). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2016. 392 с.

54. Рева Л. Іван Вагилевич і проблема українсько-польського громадянського та культурного порубіжжя. *Українська біографістика.* 2012. Вип. 9. С. 338–351.

55. Сарбей В. «Руська трійця». Історія України в особах: XIX–XX ст. / І. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. Абцілов, О. Божко [та ін.]. Київ : Україна, 1995. С. 79–85.

56. Свиридюк І. Будителі української свідомості на західноукраїнських землях І половини XIX століття : діяльність гуртка «Руська трійця». *Українська література в загальноосвітній школі.* 2012. № 9. С. 34–38.

57. Сікора Л. Іван Вагилевич і Бойківщина. *Етнос і культура*. 2005/2006. № 2/3. С. 168–169.

58. Стеблій Ф. «Руська трійця» і початки національного руху на західноукраїнських землях. *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 557–559.

59. Тершаковець М. Галицко-руске лїтературне відродженє. Львів, 1908. 166 с.

60. Угорчак Ю. Іван Вагилевич – перекладач. *Краєзнавець Прикарпаття.* 2005. С. 59–60.

61. Українсько-руський архив. Том XIII-XIV. Матеріяли до історії культурного житя в Галичинї в 1795–1857 рр. Замітки й тексти / Видав Кирило Студинський; Наукове товариство ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Львів: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1920. 431 с.

62. Українсько-руський архив. Том XV. Матеріали до історії українсько- чеських взаємин в першій половині XIX ст. / Видав др. Іван Брик; Наукове товариство ім. Шевченка. Історично-філософічна секція. Львів: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1921. 159 с.

63. Федченко П. М. Іван Вагилевич. *Історія української літературної критики* : Дожовтневий період / М. Д. Бернштейн, Н. Л. Калениченко, Н. М. Федченко [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К. : Наук. думка, 1988. С. 94–99.

64. Франко І. До біографії Івана Вагилевича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* Львів, 1907. Т. LXXIX. С. 97–141.

65. Чоповський В. Духовний апостол просвіти: до 200-річчя від дня народження Івана Вагилевича. *Берегиня.* 2011. № 3. С. 19–26.

66. Шалата М. Будителі : «Руська Трійця» та її послідовники : нариси. Всеукраїнське т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Дрогобич : Коло, 2011. 110 с.

67. Шалата М. Дослідження життя і творчості «Руської трійці» (Підсумки і проблеми). *Шашкевичіана : збірник наукових праць.* 2000. Вип. 3–4. С. 526–555.

VI. Енциклопедії, словники, довідники

68. Вагилевич Іван Миколайович (2. IX. 1811–10.V. 1866). *Українська літературна енциклопедія* : у 5 т. Т. 1 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; редкол. : І. О. Дзеверін (відп. ред.) [та ін.]. К., 1988. С. 260.

69. Вагилевич Іван (1811–1866). *Енциклопедія українознавства : Словникова частина* : у 11 т. Т. 1 / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; голов. ред. В. Кубійович. Перевид. в Україні. К., 1993. С. 203.

70. Вагилевич Іван Миколайович (2. IX. 1811–10.V. 1866). *Українська мова : енциклопедія*. К., 2007. С. 62–63.

71. Вагилевич Іван Миколайович (1811–1866). *Малий словник історії України* / редкол. : В. Смолій (відп. ред.) [та ін.]. К., 1997. С. 74.

72. Іван Вагилевич : покажч. рукописів праць та матеріалів до біогр. : до 175-річчя від дня народж. І. М. Вагилевича / АН УРСР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; уклав О. О. Дзюбан. Львів, 1986. 75 с.

73. Хропко П. П. Вагилевич Іван. *Українська література у портретах і довідках* : Давня література XIX ст. : довідник / редкол. : С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко [та ін.]. К. : Либідь, 2000. С. 36.

74. Шашкевич, Вагилевич, Головацький : бібліогр. покажч. : [присвяч. 150-річчю з дня народж. М. Шашкевича] / Львів. б-ка АН Укр. РСР ; склали : М. П. Гуменюк, Є. Є. Кравченко ; ред. Г. Ю. Гербільський. Львів, 1962. 134 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Іван Вагилевич (1811–1866 рр.)

Джерело:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Вагилевич_Іван_Миколайович#/media/Файл:Вагилевич_Іван.jpg

Додаток Б

Титульна сторінка автографу І. Вагилевича «Слово о полку Ігоревім» (1865 р.)

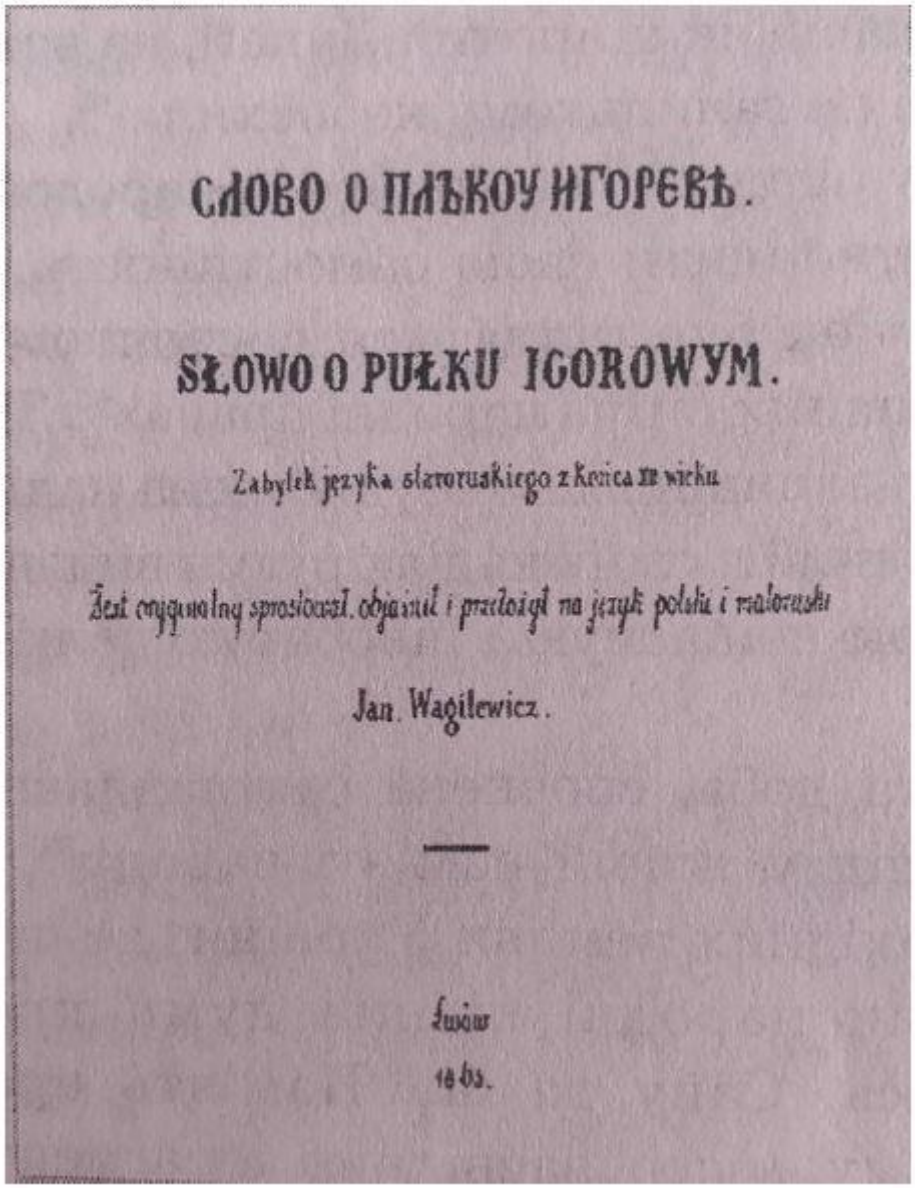

СЛОВО О ПЛЪКОУ ИГОРЄВЪ.

SŁOWO O PUŁKU IGOROWYM.

Zabytek języka słowiańskiego z końca XII wieku

Jest oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył na język polski i ruski

Jan. Wagilewicz.

Lwów

1865.

Джерело: Шашкевичіана. Збірник наукових праць. Вип. 3–4 Львів-Вінніпег, 2000. С. 35

Додаток В

Пам’ятник І. Вагилевичу в с. Ясень Калуського району Івано-Франківської області

Джерело: https://gk-press.if.ua/wp-content/uploads/2016/08/Pamyatnyk-Ivanu-Vagylevychu-v-YAseni.jpg

Додаток Г

Пам’ятник діячам «Руської трійці» в м. Івано-Франківську

Джерело: https://www.radiosvoboda.org/a/25217632.html

Додаток Д

Надгробок на символічній могилі І. Вагилевича на Личаківському цвинтарі у Львові

Джерело: https://www.pslava.info/LvivM_MechnykovaVul_LychakivskyjCvynt33_MaIVagylevycha,219739.html

Додаток Е

Некролог з приводу смерті І. Вагилевича у газеті «Галичанин», Львів, 1866.

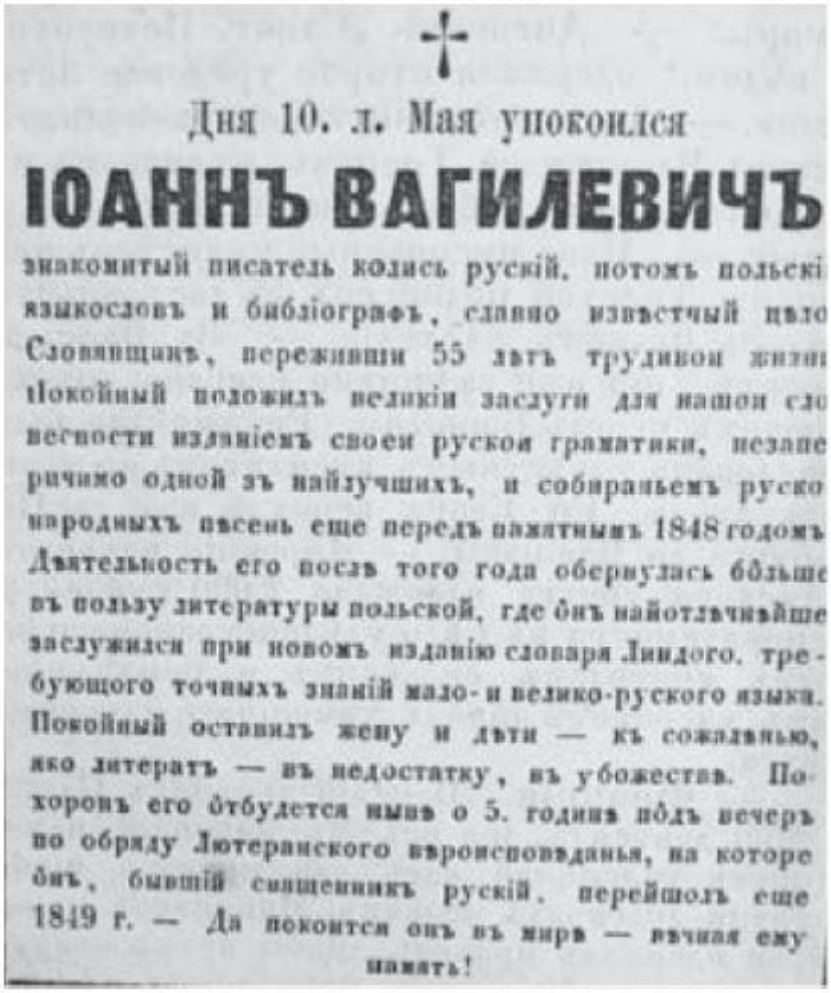

†

Дня 10. л. Мая упокоился

ІОАННЪ ВАГИЛЕВИЧЪ

знаконитый писатель колись рускій, потомъ польскі языкословъ и библіографъ, славно извѣстчый цало Словянщинѣ, переживши 55 лѣтъ трудивои жизни Покойный положилъ великіи заслуги для нашои сло весности изданіемъ своеи рускои грамматики, незапе ричимо одной зъ найлучшихъ, и собраньемъ руско народныхъ пѣсень еще передъ памятнымъ 1848 годомъ Дѣятельность его посль того года обернулась бѣльше въ пользу литературы польской, где онъ найотличнѣйше заслужился при новомъ изданію словаря Линдого, тре-бующого точныхъ знаній мало- и велико-руского языка. Покойный оставилъ жену и дѣти — къ сожалѣнью, яко литератъ — въ недостатку, въ убожествѣ. По-хоронъ его отбудется нынѣ о 5. годинѣ подъ вечеръ по обряду Лютеранского вѣроисповѣданья, на которе онъ, бывшій священникъ рускій, перейшолъ еще 1849 г. — Да покоится онъ въ мирѣ — вѣчная ему память!

Джерело: https://zavtra.com/blogs/dar_naprasnij